

TIJDSCHRIFT
VOOR
INDISCHE
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET
BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN.

ONDER REDACTIE VAN
J. E. ALBRECHT
EN
D. GERTH VAN WIJK.

DEEL XXVII.

BATAVIA,
W. BRUINING & Co.

1882.

s' HAGE,
M. NIJHOFF.

DE MARDIJKERS VAN TIMOR

DOOR

Luitenant-Kolonel A. HAGA.

De naam „Mardijker”, die onzen voorzaten in den Indischen archipel zoo gemeenzaam in de ooren geklonken moet hebben, is bij het tegenwoordige geslacht nagenoeg geheel in vergetelheid geraakt. Toch hebben de Mardijkers, die eens eene vrij belangrijke plaats in de Indische maatschappij innamen, en menigmaal hunne trouw aan de Ed. Compagnie met hun bloed bezegelden, op meer belangstelling aanspraak.

Ik kan niet beschikken over de bronnen, die men noodig zoude hebben, om eene geschiedenis der Mardijkers van den geheelen archipel te kunnen schrijven, en zal mij dan ook bepalen tot de geschiedenis der Timorsche Mardijkers. Een enkel woord vooraf, over de Mardijkers in het algemeen, zal intusschen wellicht niet misplaatst zijn.

Dat de naam is afgeleid van het Maleische woord *mardahika*, dat „vrij” beteekent, is van algemeene bekendheid. *Orang mardahika*—ons Mardijker—beteekent dus een vrijman, in tegenstelling van een slaaf, en de Mardijkers vormden derhalve eene klasse van vrije inlanders, of „swarte vrijlieden”, zoo als *Valentijn* hen noemt. Volgens dezen schrijver is hun bestaan ouder dan onze vestiging in dezen archipel, en hebben wij de instelling der Mardijkers aan de Portugeezen te danken.

Het doel, waarmede deze volksklasse in het leven geroepen werd, was: een inlandsch element te scheppen, dat onder

rechtstreeksch gezag der overheerschers staande en door privileges aan die overheerschers gehecht wordende, een tegenwicht zou vormen tegen de inheemsche bevolking. In dat doel lag dus opgesloten, dat men primitief onder de Mardijkers op de eene of andere plaats, alleen zulke inlanders opnam, die aldaar niet thuis behoorden, vreemdelingen dus.

Dergelijke, door de Ed. Compagnie expresselijk ingevoerde vreemde inlanders, vrijgelaten slaven, inlandsche Christenen, ontevreden onderdanen van inlandsche vorsten, die 's Compagnie's protectie inriepen, hebben zeker hoofdzakelijk tot het ontstaan der Mardijkers-kolonien bijgedragen. En waar die volksklasse eens gevestigd was, plantte ze zich voort, nam steeds in belangrijkheid toe, en veroverde alzoo langzamerhand in de Indische maatschappij eene plaats, onmiddelijk volgende op die der Nederlandsche vrijburgers. De politiek der Ed. Compagnie bracht dan ook mede den toeloop van inlandsche vrijlieden zoo aanlokkelijk mogelijk te maken. Dit leeren ons o. a. de „poincten van reglement ende redres van de staet van de Compagnie van Indien” (1), in 1623 volgens *Coen's* plannen opgemaakt, waar wij het volgende lezen:

„Tot verminderingh van de oncosten in Indien.

„E. 7. De noodighe besettinghe en de bewaringhe van for-
ten, steden ende landen noodich synde, dienen waergenomen
ende gedaen te worden buyten oncosten van de Compagnie,
't welck zal geschieden, indien men vele vryluyden in Indien
zal aenplanten.

„G. Ten tweeden proponeerdjt sijne Ed. d'aenplantinghe
ende peupelatie van de landen en de Colonieën van Battavia,
Amboyna ende Banda, dat dese aenplantinghe moet geschieden
door Nederlanders ende Indianen, zoo vrye luyden als slaven;
de Indiaensche vrye luyden zullen in Indien aengelockt, ende
de slaven wel becomen connen worden.”

Men ziet het, de burgerij, die *Coen* in Indië wenschte te scheppen, zou uit twee elementen, het Nederlandsche en het Indische, bestaan; beide elementen moesten samenwerken tot

hetzelfde doel. En dat doel was: vermindering van onkosten, door de verdediging van steden en forten niet meer aan militairen, maar aan vrijlieden op te dragen.

Moesten er andere diensten ten behoeve der Compagnie verricht worden, dan vinden wy de Mardijkers ook bijna altijd op één lijn gesteld met de Nederlandsche burgers. Zoo lezen wij in het advies, dat *Coen* aan zijnen opvolger *de Carpentier* achterliet (2), dat hij den Gouverneurs gelast had, voortaan alle de „reparatie aan forten ende onderhoud van deselve, „lyck meede de nieuwe voorsieninghe van huysen”, over te laten aan de Compagnie's slaven en gevangenen.

Mardijkers worden hier niet genoemd.

Maar, waar *Coen* in zijnen brief aan de Bewindhebbers ter Kamer *Amsterdam* (3), melding maakt van hetzelfde bevel aan de Gouverneurs gegeven, zegt hij, gelast te hebben, dat bovenbedoelde werkzaamheden zouden geschieden door „'s Compagnie's onderzaten, mardyckers, gevangenen en slaven.”

Een van tweeën dus: òf slaven en gevangenen slechts moesten het werk doen, òf ook de Mardijkers moesten er deel aan nemen, maar in dat geval in gezelschap van 's Compagnie's onderzaten, waaronder dus de dienaren der Compagnie, zoowel als de vrijburgers begrepen waren.

Blijkt uit het voorgaande, met welk doel de Ed. Compagnie de uitbreiding der Mardijkers in de hand werkte, en kan men er in ruwe trekken uit opmaken, welke positie zij hadden in de Indische maatschappij, thans volgt een enkel woord over de Ambonsche en Bataviasche Mardijkers in het bijzonder.

Valentijn geeft omtrent den oorsprong der Ambonsche Mardijkers verschillende lezingen. Waar hij de ingezetenen van *Amboina* onderscheidt in vrijen en slaven, leest men: (4)

„Van die slaafagtige zyn met 'er tyd, of door vrykoop, „of door vrygeving veel swarte vrylieden (anders Mardijkers „genaamd) voortgekomen, die zig sedert met varen, visschen, „ook wel met den koophandel hebben weeten te geneeren.”

Bij de behandeling der geschiedenis van *Amboina* (5) verhaalt *Valentijn*, dat zich op de vloot van den Molukschen zeevoogd *Diego Lopez d'Avezèdo*, die in 1538 naar *Amboina* stevende, om dat eiland te veroveren, ook Ternataansche Mardijkers bevonden.

Spoedig na de landing gingen de Portugeezen over tot het bouwen van een „houte vesting.”

„Opdat nu die vesting van te meer zekerheid voor hen en „hunne bondgenoten, tegen de strooperyen der Hitoeezen „zyn mocht, vond hy (de zeevoogd) goed, die by den Roo- „denberg te plaatsen, en de Hativeesen en 7 Mardijkers-huis- „gezinnen van Ternate en Tidore meegebracht (die daar 't „Mardijkers quartier in hunne nasaten hielpen uitmaken) digt „daaromtrent hun woonplaats aan te wyzen, ten einde zy „alzoo gerust, en te zekerder onder de beschutting van die „vesting zouden kunnen wonen.”

Min of meer in overeenstemming met dit verhaal is de beschrijving door *Valentijn* gegeven van het Mardijkers-kwartier te *Amboina* (6).

„Eindelijk zoo is er aan 't Casteel in 't Noord-Oosten tus- „schen de stad Ambon en die van Soya beneden omtrent de „rivier Waytamo nog een gehugt, gemeenlijk 't Campon „Mareddeyka genaamt, bestaande uit vreemdelingen met de „Portugeezen eerst uit de Molucco's hier gekomen, en van „hen gebruikt, om zig met deze lieden tegen de Amboineezen „te versterken.

„Over deze is de Gnato-hoedi of voorzeiler van de Cora-cora „vloot, hoofd, en zy zyn 527 zielen, 158weerbare mannen en „84 Dati's sterk, scheppende ook een Corra-corra op zig zelve.

Merkwaardig is het, dat uit het slot van het hoofdstuk, waarin het bovenstaande vermeld staat, blijkt, dat die Mardijkers Christenen waren. *Valentijn* totaliseert daar nl. de bevolkings-cijfers en zegt dan: „Dit zyn nu alle de Amboineeche Christenen, die men op Leytimor bevind”....

Verder vernemen wij van de Ambonsche Mardijkers niets.

Maar hetgeen *Valentijn* ons mededeelt heeft ons de zekerheid gegeven, dat er tijdens onze komst in Indië reeds Mardijkers bestonden, niet alleen op *Amboina*, maar ook op *Ternate* en *Tidore*.

Tijdens de eerste belegering van het fort *Jakarta* behoorden tot de bezetting „omtrent 70 swerten die geweer connen voeren.” Eene nadere onderscheiding dier swerten wordt in *Coen's* rapport (7) niet gemaakt, maar de veronderstelling ligt voor de hand, dat uit hen de eerste Bataviasehe Mardijkers zullen zijn voortgekomen.

Reeds in 1620 bestond er althans te *Batavia* eene klasse van zwarte vrijlieden. In eene resolutie van dat jaar leest men o. a. het volgende (8): „Eyndelyck nadat een ofte meer „burgervendelen hiervan noode zijn, zoo tot defentie, en de „verseeckeringe van de stad als tot conservatie van alle goede „ordre in tyden van brant oploopen ende alarmen zoo is ge- „resolveert ende verstaen, balliu ende schepenen te belasten, „ondersoeck ende reveur (revue?) te doen, generaelyck doort „geheele district in de jurisdictie van de stadt, omme te zien, „wat ende hoeveel vrye luiden van Nederlanders, Japponders „en Swarten daer binnen syn wonende, ende alles pertinentlyck opgeteyckent hebbende, aan den Ed. Heer Gouverneur Generaal ende zynen Raedt daervan raport te doen, „leverende alsdan teffen mede over dubbelt of te meer getal „van naemen dergene die henluyden dunct, dat men tot Cappiteyn ofte Cappiteyns, Luytenanten, Vaendragers etc. van „de schutterye ofte burgervendelen souden mogen gebruyken, „om na electie aan den Ed. Heer Generael daerop te worden „geëedicht, ende te ontfangen soodanige ordre in 't verdelen „van de wachte ende aenwysinghe van de wcken ende elcx „syn rendezvous, als na occurentie in tyden van noot sal bevonden worden nodich te syn.”

Dat de Mardijkers destijds reeds gewapenden dienst verrichtten, blijkt ontwijfelbaar uit het reeds vermelde advies van *Coen* aan *de Carpentier*: (2).

Het schijnt echter, dat zij zich in 1623 nog niet voor vast als eene geregelde volksklasse gevestigd hadden. Althans, zij ontvingen soldij en voeding, hielden zich nog niet met landbouw en uering op, en hadden dus meer van een korps inlandsche militairen dan van burgers die — alleen wanneer noodig — gewapende hulp verleenden. Dit lag natuurlijk niet in *Coen's* bedoeling, en reeds vóór zijn vertrek had hij gelast daarin verandering te brengen.

Aan *de Carpentier* werd in verband daarmee, het volgende geadviseerd (9): „Soo haest als de Mardyckers en de slaven in Battavia van behoorlycke huysinge geaccomodeert syn, ende de begoste tuynen vrucht beginnen te geven, zult haer geen meer gelt tot toespysse uytdelen; de gagie van meest alle de Mardyckers dient meede met den eersten gecorrigeert en in plaetse van dien moet hun tijt met thuynen en andersints te geneeren, gegeven worden; de gagie van de Mardyckers ende slaven die men noodich dagelycx in gestadighe dienst ende arbeyt gebruycken, moeten connen betaelt ende gevonden worden, als men zulcx goet vint, de vry gegevenen te belasten, ofte van aanteelinghe die andere Mardyckers ofte slaven doen; met de gelegenheyt die hier hebben, can in deser voeghen zeer veel volcx sonder eenigh gelt ofte last van de Compagnie in haeren dienst onderhouden worden, als men het aenplantinghe van allerley vruchten, voortelinghe van alderley vee ende visseryen gebruyckt.”

Dat wij hier Mardijkers en slaven in één adem genoemd vinden, schijnt op 't eerste gezicht vreemd en in strijd met de positie der Mardijkers. Wanneer wij evenwel in aanmerking nemen, dat de zwarte vrijlieden, die de Compagnie zelve naar Batavia gelokt, en de slaven, die zij zelve gekocht of buit gemaakt had, dit gemeen hadden, dat de Compagnie des noodig voor hun onderhoud moest zorgen, dan kan het geene bevreemding baren, dat we hen hier in elkaars gezelschap aantreffen.

Hoe eer hoe liever wilde *Coen* die krachten productief ma-

ken; zoo wel slaven als Mardijkers moesten in eigen voeding voorzien niet alleen, maar door land- en tuinbouw, veeteelt en visscherij tot de algemeene welvaart bijdragen.

Het is dus geen raadsel voor ons, hoe de eerste Mardijkerskolonie te *Batavia* ontstond. Zoo lang de vrijlieden nog uitsluitend met militaire of andere gewapende diensten werden bezig gehouden, moesten ze geheel door de Compagnie onderhouden worden. Zoodra de omstandigheden het toelieten, gaf de Compagnie hun huizen en klein stukken bouwgrond, terwijl de gewapende diensten zóó veel verminderd werden, dat er overvloedig tijd overbleef voor land- en tuinbouw en andere bedrijven. Dienstplicht bleef op allen rusten; maar in gewone tijden was slechts een gedeelte der bevolking noodig voor den dagelijkschen dienst. Zoude dat dienstdoende gedeelte vooreerst misschien nog gage moeten ontvangen, wanneer de Mardijkerskolonie eens tot vollen bloei gekomen zou zijn, dan zou ook dit niet meer noodig wezen. Dan zouden de van dienst vrijgestelden moeten betalen voor hunne vrijstelling; en deze contributies benevens de belasting, die, zoo noodig, van de producten geheven zoude worden, moesten de onkosten der gewapende macht dekken. Het doel van *Coen*: der Compagnie eene gewapende macht te bezorgen, die niets kostte, zou dan bereikt zijn.

Wanneer de Mardijkers te *Batavia* voor 't eerst in kompaniën zijn ingedeeld, kan ik niet met zekerheid opgeven, maar het schijnt, dat dit al spoedig na *Coen's* vertrek het geval geweest is.

Onder de "*Statuten van Batavia*" van *van Diemen* komt een reglement voor op de "schutterye", waarin men o. a. leest (art. 3) dat voortaan geene officieren meer bij de inlandsche kompaniën zullen worden aangesteld, die de Nederlandsche taal niet behoorlijk verstaan en spreken. De ampliaties op dit reglement (art. 67—75) werden in September 1642 gearresteerd; maar de ordonnantie, waarbij het oorspronkelijk werd vastgesteld, zal waarschijnlijk van veel vroegeren datum

zijn. Dit reglement bepaalt, dat alle burgers en vrije ingezetenen van 16—60 jaren oud, dienstplichtig zijn (art. 4). Het doel wordt in art. 1 als volgt omschreven:

„Tot meerder verseekeringe rust en vrede der goede Ingezetenen, mitsgaders weringe van alle tumult oproer ende hostiliteyt, is nodig geagt ende goed gevonden, dat altyt eenige compagnies gewapende borgeren gehouden zullen werden.”

De sterkte der kompagnien wordt niet opgegeven, maar zij hadden $\frac{1}{3}$ piekeniers, $\frac{2}{3}$ muskettiers (art. 6), en het kader bestond voor elke kompagnie uit één kapitein, luitenant, vaandrig, (?) „sergeanten, één wachtmeester en 12 korporaaals” (art. 2).

De Europeesche kompagnien hadden bovendien 2 tamboers en 1 schrijver (art. 56).

Overigens schijnt er geen onderscheid tusschen een Nederlandsche en een Mardijker kompagnie bestaan te hebben.

Ook de dienst was voor beide categorieën vrij wel gelijk. Alleen bij alarm vind ik een onderscheid opgegeven; de Ned. kompagnien moesten zich dan bij het Stadhuis vereenigen (art. 36), maar de Mardijker kompagnie mocht, zonder uitdrukkelijke order, niet in 't geweer komen (art. 40).

Ook het plan van *Coen* om de onkosten der schutterij door dat korps zelf te laten dragen, is niet vergeten; want, om die onkosten te dekken, zou eene matige contributie ter somma van 37 $\frac{3}{8}$ realen per maand geheven worden, volgens eene taxatie van huizen en erven (art. 58).

Waar de Mardijkers genoemd worden, staat het woord „kompagnie” in 't enkelvoud. Als dit geen toeval is, wordt ook hierdoor de oude oorsprong van het reglement aangeduid; later toch telde men zeven kompagnien Mardijkers te Batavia (10).

Valentijn spreekt ook van de Bataviasche Mardijkers, die even als „de Mooren of Mogolders, de Toepassen en andere

handelen in kleeden, agaaten en in veel kleinigheden die fraei zijn (11)."

De indeeling der Mardijkers bij de schutterij, gaat hij evenwel met stilzwijgen voorbij; wel deelt hij mede, dat de Nederlandsche burgers den 1en Juni 1668 in twee vaandels, en de Maleijers, Amboineezen, Baliërs, Bandaneezen en Boetonders den 6^{den} December 1678 in vaandels van 100 koppen werden ingedeeld (12).

Al spoedig blijkt het, dat de Mardijkers niet alleen voor het vrij beperkte doel, in art. 1 van het bovenvermelde reglement omschreven, maar ook, als waren zij militairen, voor expedities bestemd werden. Zoo lezen wij van "een compagnie Mardijkers", die zich bevond op de vloot, waarmede *Speelman* den 29 December 1676 naar *Japara* stevende (13); en deze "compagnie" was waarschijnlijk begrepen onder de "500 inlantse soldaten, bestaende uyt Batavise mardykens, Javanen, Baliërs, Amboineezen en anderen," van welke de Gouverneur-Generaal *Mactseuyker* spreekt in den brief, die over de verrichtingen van *Speelman* handelt (14).

Valentijn deelt ons nog mede, dat "de kapiteinen der Mardykens-Borgery dezer stede" deel uitmaakten van den stoet, die bij de begrafenis van den Gouv. Gen. *Speelman* op den 15den Januari 1684, het lijk volgde (15); en den 4den October van dat jaar verzocht *Louis de Meij*, luitenant van een vaandel Mardijkers, de voorspraak van den kerkeraad, "ten einde zijn zoon op kosten der E. maatschappij na 't Vaderland gaan mogt, om daar te studeeren in de Godsgeleertheit (16)."

Het zou mij geheel buiten de grenzen van mijn plan voeren, zoo het onderzoek naar de geschiedenis van andere dan de Timorsche Mardijkers nog verder werd voortgezet. Mijn doel was eenvoudig aan te toonen, dat de dus genoemde volksklasse reeds vóór onze vestiging, tijdens de Portugeesche heerschappij bestond; dat zij naast de Nederlandsche vrijburgers eene klasse van zwarte of inlandsche vrijburgers vormde; en dat de Ed.

Compagnie de weerbare mannen onder de Mardijkers in vendels of kompagniën indeelde, wanneer hun aantal dit toeliet.

Het zou zeer verkeerd zijn, uit *Valentijns* optelling der Leytimorsche Christenzielen de gevolgtrekking te maken, dat „Christen te heeten” eene voorwaarde geweest zou zijn, om onder de Mardijkers te worden opgenomen. Ook is het zeer vreemd, dat *Valentijn*, een dominé nog wel, van dat „Christen zijn” volstrekt niet spreekt, waar hij den oorsprong of het kenmerkende der Mardijkers behandelt.

De stelling, dat alle Mardijkers vrijgelaten slaven of afstammelingen daarvan geweest zouden zijn, kan op grond der reeds geciteerde gegevens eveneens als onjuist verworpen worden.

Voor zoo ver mij bekend, is er nog nooit eene studie over de Mardijkers van onzen archipel in het licht verschenen. De Mardijkers van *Batavia*, *Ternate*, *Tidore* en *Amboina* worden intusschen ten minste *genoemd* in de oude werken, die over Nederlandsch-Indië handelen. Maar de Timorsche Mardijkers vind ik in de door mij geraadpleegde boeken der vorige eeuw nergens vermeld. Zelfs *Valentijn*, die zoo veel van de Ambonsche Mardijkers wist te vertellen, zwijgt in zijne beschrijving van *Timor* geheel over deze volksklasse. *Mr. W. van Hogendorp* schreef in 1779: (17)

„De beschrijving van het eiland *Timor* is, mijns wetens, „door niemand ondernomen.” Deze schrijver kon beschikken over stukken, „afkomstig van iemand die vele jaren op *Timor* „in dienst van onze maatschappij heeft doorgebracht, en geene „moeite gespaard heeft, om alles nauwkeurig na te gaan.”

De Mardijkers worden in zijne „Beschrijving van het eiland „*Timor* voor zoo ver het tot nog toe bekend is” niet eens genoemd.

In de beschrijving van de stad *Batavia*, omstreeks denzelfden tijd uitgekomen (18), vergeet hij evenwel de Mardijkers niet, maar vermeldt, dat „de Papangers of Mardijkers, zijnde „vrijgegeven slaven”, in één vaandel vereenigd zijn.

Geheel anders wordt het in de laatste 50, maar vooral in

laatste 30 jaren. Nagenoeg alle geschriften in dat tijdperk over *Timor* en zijne geschiedenis in 't licht verschenen, houden zich op min of meer uitvoerige wijze met de Mardijkers bezig.

Pogingen werden aangewend om den oorsprong van die Mardijkers te ontdekken, alsof het eene geheel onbekende volksklasse gold. Verschillende lezingen omtrent dien oorsprong kwamen in de wandeling; zoodat de Indische regeering zich gedrongen zag, in het Koloniaal verslag van 1879, daaromtrent het volgende aan te teekenen:

„Mardijkers zijn volgens sommigen afstammelingen van slaven, die in de vorige eeuw werden vrijgegeven, wegens de dapperheid, door hen aan den dag gelegd, bij gelegenheid van een aanslag in 1749 door de Portugeezen tegen Koepang ondernomen. Volgens anderen bestond het corps Mardijkers reeds vóór dien tijd, en zijn zij nimmer slaven geweest.”

Laat ons nu onderzoeken, wat tot dezen twijfel aanleiding gegeven kan hebben.

Toen de commissaris *Francis* in 1831 *Timor* bezocht, vond hij aldaar twee compagniën Mardijkers; de eerste—*Soebadale*—bestond volgens dezen commissaris uit vreemde heidenen en derzelve afstammelingen, waarvan velen Christenen geworden waren; de tweede—*Oedale*—uit vrijgegeven heidenslaven en hunne afstammelingen. (19).

De commissaris *Steijn Parvé*, die zich in 1848 op *Timor* bevond, schijnt zich moeite gegeven te hebben iets naders omtrent den oorsprong der Timorsche Mardijkers te ontdekken. Hij kwam tot de conclusie, dat het bestaan dier Mardijkers van den eersten tijd onzer vestiging op *Timor* schijnt te dateeren; blijkbaar zou de instelling eene navolging zijn van die op Java; de overwinning bij *Penfoëik* (1749) zou grootendeels aan de Mardijkers te danken geweest zijn; meermalen zouden die Mardijkers de gewichtigste diensten aan de Compagnie bewezen hebben; zij zouden primitief in 't leven geroepen zijn, om een voormuur van *Koepang* uit te maken; maar de instelling was ontaard.

De zending *van Rhijn*, die geruimen tijd op *Koepang* doorbracht, noemt in 1851 (20), de „Mardikers” eene eigenaardige klasse van vrijgegeven slaven, van elders afkomstig.

In datzelfde jaar gaf *Dr. W. R. van Hoëvell* (21) de volgende verklaring: „De mardijkers (eigenlijk het Maleische „woord „*mordika*” dat „vrijen” of vrije menschen beteekent) „vormen een korps van vrije inlandsche Christenen en vrijgegeven slaven, bestaande uit een tweehonderd personen, waaronder vier officieren zijn begrepen. Dat korps heeft in vorige jaren zeer veel goede diensten bewezen, waarvoor het van de „O. I. C. ten geschenke ontving een rood satijnen vaandel „met gouden franje en kwasten, waarop een gouden leeuw, en „bovendien nog twee zilveren trompetten.”

De belangrijkste mededeeling van den lateren tijd wordt evenwel gevonden in „*De Gids*” van 1855 (22), waar Professor *Veth* het eiland *Timor* behandelt.

Dàar wordt verhaald, dat een bende gewapende slaven, omstreeks 130 man sterk, een schitterend aandeel nam aan den slag van *Penfoeik* in 1749, en dat al die slaven door hunne meesters vrij verklaard zijnde, later tot eene afzonderlijke krijgsbende, onder den naam Mardijkers, vereenigd werden.

De Bewindhebbers der O. I. C., zegt de schrijver, schonken aan dat korps, behalve een prachtig vaandel en een fraai versierde trom, ook een zware zilveren trompet en een schotel van hetzelfde metaal; beide deze kostbare voorwerpen werden later, bij gelegenheid eener groote schaarschte van levensmiddelen, ten algemeenen nutte verkocht.

In het repertorium van *Hooijkaas* wordt deze lezing van den oorsprong der Timorsche Mardijkers overgenomen; men leest daar nl. sub No. 15423: „Bijzonderheden nopens de oprichting in 1749 te *Koepang* van het korps Mardijkers, en de belooningen aan dat korps geschonken. *Gids* enz.”

Ook Professor *Hollander* deelde in 1869 de meening, dat het korps Mardijkers op *Timor* van 1749 dateert en samengesteld is uit een aantal slaven, die zich in dat jaar bij *Pen-*

foeik bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt, daarom vrijgelaten en tot eene afzonderlijke krijgsbende gemaakt zijn, terwijl er later ook vrijgeboren inlanders bijgevoegd werden (23).

Op *Timor* zelf liepen de opinies meermalen uiteen; maar vrij algemeen meende men daar, dat de Mardijkers, aan hunne diensten bij *Penfoeik* bewezen, geschenken, en zooals sommigen beweren, ook privileges te danken hadden, van wege Bewindhebbers der O. I. C.

In welk verband staat nu in de werkelijkheid de slag bij *Penfoeik* met den oorsprong der Timorsche Mardijkers?

Om het antwoord op deze vraag te kunnen geven, dient eerst nagegaan te worden, aan welke bronnen de mededeelingen van Prof. *Veth* en Prof. *de Hollander* ontleend zijn.

De laatste noemt geene bronnen, en zal waarschijnlijk grootendeels uit het artikel van eerstgenoemde of de door dezen vermelde gegevens geput hebben. Prof. *Veth* nu, noemt herhaaldelijk twee schrijvers, die hier in aanmerking behooren te komen. De eerste is *Dr. Salomon Müller*, die deel uitmaakte van de natuurkundige commissie, welke in 1828 en 1829 op last der Regeering *Timor* bezocht. Zijne „Reizen en Onderzoekingen in den Indischen archipel,” primitief in 1837 gedrukt, zijn later overgenomen in de werken van het Kon. Instituut voor taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indie (24).

De tweede is *G. Heijmering*, een zendeling, die jaren lang op *Timor* vertoefde, en veel wetenswaardigs omtrent de geschiedenis van dat eiland mededeelde in het Tijdschrift van N. Indie van 1847 (25).

Alle verhalen omtrent *Penfoeik* schijnen uit één dezer bronnen, of wel uit eene combinatie van beiden te zijn voortgekomen.

De verhalen van *Dr. Müller* en *Heijmering* althans, zijn oorspronkelijk. Dit blijkt uit de verwondering van *Müller*, dat nog niemand over die belangrijke gebeurtenis geschreven

heeft; en uit de mededeeling van *Heijmering* (die blijkbaar met *Müllers* geschrift niet bekend was), dat hij getracht heeft, het aandenken aan den gedenkwaardigen slag door een uitvoerig verhaal, der vergetelheid te ontrukken.

En uit welke bron hebben nu *Dr. Müller* en *Heijmering* op hunne beurt geput?

De eerste verklaart, dat de geschiedenis van *Penfoeik* hem „door onderscheidene Timoresche Grooten, zoowel als door den heer *Hazaart*, welke langer dan 25 jaren aan het hoofd van het bestuur te *Koepang* stond, op dezelfde hier medegedeelde wijze, verhaald werd.”

Heijmering zegt:

„Wat de strijd zelven betreft, er bestaat daarvan geen officieel bericht, maar dewijl de overlevering daarvan, ofschoon onder verschillende vormen, nog over het gansche eiland verspreid is, maakt dit gewis minder zwaarigheid. Wij zullen dus de bijzonderheden dezer gebeurtenis, uit die volksoverleveringen gevoegd bij eenige officieele opgaven, mededeelen.”

Na beëindiging van het verhaal zegt hij verder, dat de zoo glorieus bevochten overwinning steeds op nieuw met al hare bijzonderheden aan het opkomend geslacht werd medegedeeld. „Dit werd mij onder anderen voor eenige jaren door eenen ouden Mardijker, wiens vader dien slag had bijgewoond, met zeer veel geestdrift en aandoening verhaald; en aan dat verhaal heb ik vele hier te boek gestelde bijzonderheden te danken, waaraan om die redenen geen geloof mag worden geweigerd.”

Daar *Heijmering* alleen bij de vermelding der sterkte van 's Compagnie's strijdkrachten, uitdrukkelijk van officieele gegevens spreekt, mag men aannemen, dat de overige bijzonderheden aan de overlevering ontleend zijn. En zoo ben ik tot het resultaat gekomen, dat de verhalen van den slag bij *Penfoeik* hunnen oorsprong hebben in mondelinge overleveringen, door Timoresche hoofden en den resident *Hazaart* aan *Dr. Müller*, door eenen ouden Mardijker aan *Heijmering*, medegedeeld.

Alvorens nu een overzicht te geven van de verhalen van *Dr. Müller* en *Heijmering*, acht ik een terugblik op de geschiedenis onzer vestiging op *Timor* niet overbodig.

Hoewel zich reeds in de eerste helft der 16de eeuw eenige Portugeezen op *Solor* en *Timor* gevestigd hadden, duurde het toch tot de laatste helft dier eeuw, voor dat die vestiging het karakter kreeg van eene min of meer geregelde kolonie. *Afonso de Castro*, een gewezen gouverneur van Portugeesch *Timor*, meldt ons dat Dominicaner monnikken zich in 1561 op *Solor* hebben nedergezet (26). Deze Dominicanen wisten zich van het gezag meester te maken, en zoo ontstond eene kolonie, die volstrekt geen staatkundig karakter had.

Het centraal bestuur der Portugeesche kolonien bemoeide zich dan ook weinig of in 't geheel niet met deze nederzetting, tot dat het wanbestuur der monnikken, en waarschijnlijk ook het meer en meer veld winnen der Nederlanders, verandering van gedragslijn noodzakelijk maakten.

Die Solorsche Dominicanen wendden weldra pogingen aan tot verspreiding van den Christelijken godsdienst op het naburige *Timor*, en wel met zóó gunstig gevolg, dat dit eiland in de eerste helft der 17de eeuw reeds 22 kerken en 10 zendelingen telde.

Het was tijdens de heerschappij dier Dominicanen, die zelve een hoofd of gouverneur voor *Timor* en *Solor* benoemden, dat de Nederlanders vasten voet trachtten te krijgen in deze streken. Men had het aanvankelijk niet op *Timor*, maar op *Solor* gemunt.

Na eenige vruchteloze pogingen werd het kasteel aldaar door de onzen veroverd. Toen daarop eenige Timorsche hoofden de Nederlanders verzochten, zich op *Timor* te vestigen, hoog opgeveende van den handel in sandelhout, werd besloten aan de uitnoodiging gevolg te geven (27). De bevolking zelve verjoeg alsnu de Portugeezen van *Koepang*; en deze namen de wijk naar *Oikoésie* en *Deli*, zoodat den 14^{den} Juni 1613 een contract gesloten werd, waarbij ons eenig grond-

gebied werd afgestaan, en vergund te *Koepang* een fort te bouwen.

Dat de Portugeesche invloed door het gebeurde evenwel niet vernietigd was, zou spoedig blijken. Niet alleen hadden de Dominicanen vorsten en volken tot de omhelzing van de Katholieken godsdienst weten over te halen, en riepen ze dezen onder de leus van het kruis te wapen, bovendien waren vele Portugeezen, die zich bij de missie gevoegd hadden, door huwelijken aan de inlandsche volken verwant geraakt.

Uit deze huwelijken ontstond een ras, dat door onze geschiedschrijvers gewoonlijk zwarte Portugeezen genoemd wordt. In staatkundigen zin evenwel behoort men onder deze benaming niet alleen de afstammelingen uit die gemengde huwelijken te verstaan, maar in 't algemeen de Portugeezen met hunne afstammelingen en bondgenooten, die eene partij vormden, welke zich onafhankelijk achtte van de kroon van *Portugal; de Castro* noemt hen rebellen in tegenstelling van "le parti royaliste". De eerste aanvallen der zwarte Portugeezen werden nu wel met behulp der ons bevriende bevolking afgeslagen, maar daarmede nam hunne vijandige houding volstrekt geen einde.

Vooral de *d'Hornay's* en later de *da Costa's*, die wij weldra aan het hoofd der zwarte Portugeezen aantreffen met den titel van *teninty-generaal*, toonden steeds onze verbitterde vijanden te zijn. Wanneer de eerste *d'Hornay* tot die waardigheid verheven werd, kan niet met zekerheid bepaald worden; maar mag men *Valentijn* gelooven, dan zoude de majoor *Verheijden* reeds in 1655, bij de belegering van *Amacono*, door eenen *d'Hornay*, "met een slagzwaard ter nedergekapt zijn."

De trouwste bondgenooten onzer vijanden waren de *Amarassiërs*.

Het was dan ook in de vlakte van *Amarassie* dat *Antonio d'Hornay* in 1656 zijne legerplaats gekozen had, toen *Arnold de Vlaming van Oudtshoorn* met eene vrij aanzienlijke macht

op *Timor* landde om 's Compagnie's gezag op dit eiland te helpen bevestigen.

Maar die expeditie liep treurig af. *De Vlaming* moest, na een verlies van 170 Europeanen geleden te hebben, terugtrekken (28). Sedert dien tijd schijnt de Indische regering de handhaving van 's Compagnie's gezag op *Timor*, aan de opperhoofden aldaar overgelaten te hebben. Gelukkig handelde Portugal op dezelfde wijze.

Eerst in 1701 of 1702 (26) naar 't schijnt, verscheen de eerste wettig benoemde gouverneur, die zich te *Lifao* vestigde. En het duurde tot 1769, eer er een einde kwam aan het algemeen verzet der zwarte Portugeezen tegen het wettig gezag.

In dat jaar nl. zag zich de Portugeesche gouverneur *Antonio Fozé Telles de Meneges* genoodzaakt, uit het door *Francisco d'Hornay* belegerde *Lifao* te vluchten, en den zetel van 't bestuur naar *Deli* te verplaatsen.

En deze verplaatsing van den bestuurs zetel, hoewel een gevolg van zwakheid, had gezegende gevolgen voor de rust der Portugeezen (29).

Niet onwaarschijnlijk is het, dat die rust eenvoudig ontstond, omdat de gouverneurs de rebellen nu met vrede lieten, en hunne onafhankelijkheid in *Oikoesie* stilzwijgend erkenden; de geschiedenis der laatste jaren kan, naar ik meen, nog sporen van eene dergelijke verhouding aanwijzen.

In de eerste helft der 18de eeuw waren de oneenigheden der Portugeezen — „les lutttes fratricides” zegt *de Castro* — derhalve de beste waarborg voor het behoud onzer vestiging.

Meermalen echter werd *Koepang* door de zwarte Portugeezen en Amarassiërs bedreigd; en gedurende de kortstondige tijdperken van vrede tusschen de blanke en zwarte Portugeezen, werden ook de eersten verdacht de laatsten te steunen in hunne pogingen, om de Nederlanders van *Timor* te verdrijven.

Zulk een tijdperk van betrekkelijken vrede had in 1732, na de onderwerping der opstandelingen, een aanvang genomen.

In 1744 hadden de Portugeezen een leger verzameld, om *Koepang* aan te vallen; maar de aanval ging — om redenen die niet met zekerheid zijn op te geven — niet door. Onderlinge oneenigheden schijnen oorzaak geweest te zijn, dat de tocht daarna weder van jaar tot jaar werd uitgesteld.

In 1748 hadden de zwarte Portugeezen op last van *Dom Gaspar* (of *Caspar*) *da Costa*, den toenmaligen teninty-generaal, gruwelijk huisgehouden onder de bergvolken van *Amacone*, *Amanoebang* en *Amfoang*, onder voorwendsel dat die volken het voornemen gehad zouden hebben alle Christenen te vermoorden.

Het bestuur te *Koepang* was wel aangezocht hulp te verleen, althans door *Amfoang*, maar men had geantwoord, dat men geene militairen kon zenden, en dat zij het maar „met inlanders moesten zien te klaren.”

Het gevolg was, dat in het eind van 1748 tal van zoogenaamde koningen en duizende berg-Timoreezen te *Koepang* veiligheid en bescherming kwamen zoeken (30).

Hier dachten nu de zwarte Portugeezen den laatsten slag te slaan. Zij verzamelden een buitengewoon machtig leger, en vielen in 1749 binnen het grondgebied van *Koepang*.

Op welke bondgenooten en troepen kon het bestuur te *Koepang* nu rekenen, om dien aanval af te slaan?

Met *Amfoang*, dat wegens de gebeurtenissen van het vorige jaar als bondgenoot beschouwd kon worden, was nog geen contract gesloten. Onze overige bondgenooten op *Timor* waren behalve de radja van *Koepang*, de rijken *Amanoebang*, *Sonnebait* en *Amabie*; het eerste sedert 1616, de twee laatste sedert 1656.

De Nederlandsche militaire macht in 1749 op *Timor* aanwezig, bestond uit slechts 23 Europeanen onder bevel van een vaandrig. Nu had men wel — evenals elders waar de Compagnie gevestigd was, — de beschikking over eenige Compagnie's onderzaten en de hulpbenden der bondgenooten, maar de macht, die bijeen gebracht kon worden, kon in getalsterkte op verre na niet met die des vijands vergeleken worden. Dat dus bij de na-

dering van het vijandelijk leger groote angst en opgewondenheid te *Koepang* ontstonden, laat zich gereedelijk begrijpen.

Het is hier de plaats om terug te komen op de verhalen van *Dr. Müller* en *Heymering*.

Dr. Müller zegt, dat de Hollanders zich na het vertrek van de *Vlaming* niet meer veilig achtten te *Koepang*, hunne familiën aan boord van een ter reede liggend vaartuig brachten, en dus de plaats geheel aan haar lot overlieten.

De vijand, 40 à 50000 man sterk, had zich gelegerd in de vlakte van *Amarassie*; de legerplaats was rondom door bosch ingesloten.

Hadden nu de Nederlanders met hunne familiën zich op de reede kunnen bergen, voor de slaven was er op de vaartuigen geen plaats. Die slaven „kenden maar al te zeer de roof- en „moorddadige inborst der Timoreezen; zij wisten, dat zij bij „dit volk geene genade zouden vinden; en het was op grond „van deze overtuiging, dat zij, door vrees en wanhoop ge- „dreven, het kloekmoedige besluit namen, zelve, den vijand „en wel op leven en dood, het eerst aan te vallen.

„Na ook eenige te *Koepang* wonende Boegineezen, Makassaren „en andere handeldrijvende eilanders tot dit koen waagstuk „te hebben overgehaald, begaven zij zich, in 't geheel uit 70 „of 80 met schietgeweer, lansen en zwaarden gewapende man- „schappen bestaande, met het vallen van den avond op weg „naar *Amarassie*, en kwamen omstreeks middernacht in de „nabijheid van het . . . . vijandelijk leger aan, hetwelk zij in „eene kleine, rondom van bosch ingesloten vlakte, in diepe „rust vonden, terwijl zij van hunnen kant in dé grootst „mogelijke stilte naderden.

„Zoodra zij de smeulende vuren des vijands ontwaarden, „verdeelden zij zich binnen het bosch, het leger van drie „zijden omsingelende, en rigtten toen gelijktijdig hunne ge- „weren op hunne vijanden, welke geen kwaad vermoedende, „zich op den grond ter ruste hadden neergevlid.

„Door de onverwachte losbranding uit verschillende hoeken,

„werd het geheele leger van zulk een schrik bevangen, en „ontstond er in hetzelfde zulk eene geweldige en algemeene „verwarring, dat vele der vijanden in de eerste oogenblikken, „schietende, stekende en houwende, op elkander aanvielen, en „elk, alleen op zelfbehoud bedacht, zich door eene overhaaste „vlucht, langs de eenige schootvrije doch enge opening trachtte te redden.

Nadat nog eenige regelen gewijd zijn aan de beschrijving der ontzettende verwarring, die, als door bovennatuurlijke machten veroorzaakt, bij de herinnering zelfs nog huivering wekt, zegt het verhaal, dat de eerste zonnestralen op de vlakte van *Amarassie* een vreeselijk bloedbad verlichtten.

Onder de lijken werd dat van *Antonio d'Hornay* gevonden; en de zegevierende slaven brachten zijn hoofd, met den ijzeren helm, die het gedekt had, in triumf naar *Koepang*.

Geen wonder, dat daar groote blijdschap heerschte! „*Al de „slaven*, welke aan dit koene heldenfeit hadden deel genomen, „*werden dadelijk door hunne meesters vrij verklaard*, en kort daarna „tot eene afzonderlijke krijgsbende, onder den naam van „*Mardahejka* (vrij, bevrijd van slavernij) vereenigd; en nog „ten huidigen dage vindt men ééne of meer kompagnïën in- „landers van dien naam te *Koepang* gewapend.

„De eerste kompagnie *Mardahejka's*, welke haar bestaan aan zulk een schitterend en gedenkwaardig feit verschuldigd was, „ontving van heeren *Bewindhebbers der O. I. C.* als blijk van „bijzondere tevredenheid eene zware zilveren trompet, en een „schotel van hetzelfde metaal.”

Deze voorwerpen zouden later verkocht zijn, tijdens een hongersnood, en de ijzeren helm is, — hoe en door wiens schuld weet men niet — verloren geraakt.

Ten slotte zegt de schrijver:

„Het verdient opmerking en baart verwondering, dat noch „*Valentijn*, noch een der latere schrijvers van deze gebeurtenis met een enkel woord gewag maken.”

Dat deze verbazing, wat *Valentijn* betreft, ongemotiveerd is, zal geen betoog behoeven, daar deze schrijver reeds lang overleden was, toen de gebeurtenis, hier bedoeld, voorviel.

Dr. Müller toch (voor wien de historie, op *Timor* trouwens geheel bijzaak was) is deerlijk met de chronologie in de war, waar hij de Europeanen van *Koepang* in 't midden der 17de eeuw sloop laat gaan, om het gevaar, dat eerst ongeveer 100 jaren later dreigde, te ontloopen. Daar het verhaal intusschen zonder eenigen twijfel betrekking heeft op de gebeurtenissen van 1749, doet die vergissing hier minder ter zake.

Ook kan met stilzwijgen voorbijgegaan worden: dat omsingelen van 40 à 50000 man op eene vlakte gelegerd, door 80 gedeeltelijk met geweren gewapende slaven, met dien effecte, dat er slechts één onbestreken toegang open bleef. Evenzoo doet het er minder toe, dat volgens dit verhaal geen enkele Hollander, geen enkele Compagnie's dienaar, iets tot de verdediging zou hebben bijgedragen; en eindelijk meen ik ook den problematieken ijzeren helm, die toch verdwenen is, verder buiten sprake te kunnen laten.

De versierselen daarlatende, levert het verhaal de volgende gegevens, die bij de kritiek eene rol moeten spelen:

„Toen *Koepang* door een overmachtig vijandelijk leger, zich bevindende in de vlakte van *Amurassie*, bedreigd werd, is het „gered door een bende slaven, die eene paniek onder den „vijand wisten te doen ontstaan. Ter belooning van dit heldenfeit werden die slaven door hunne meesters vrijverklaard. „Kort daarna werden deze vrijverklaarden tot eene afzonderlijke „krijgsbende onder den naam „*Mardahejka*” vereenigd. De „Bewindhebbers der O. I. C. schonken hun als blijk van bijzondere tevredenheid een zilveren trompet en een schotel van hetzelfde metaal.”

Het verhaal van *Heijmering* luidt eenigszins anders. Hij zegt, dat de gebeurtenis hier bedoeld plaats vond op den 19 November 1749, en schildert de angstige opgewondenheid, die

te *Koepang* heerschte, toen het 40000 man sterke leger naderde, en zijn kamp opsloeg bij den heuvel *Hanony*, drie uren ten Z. O. van *Koepang* gelegen.

Terwijl de vijand door Portugeesche priesters ten strijde gewijd werd, liet *van der Burgh*, het opperhoofd op *Timor*, een bededag houden, en riep hij de hoofdregenten der inlandsche hulpbenden samen, om hen aan hunne verplichting tot bijstand te herinneren.

Om verschillende redenen konden de radja's bondgenooten slechts weinig hulp verleen. Te *Koepang* werd intusschen een kleine krijgsmacht op de been gebracht, die *volgens officieele opgave*, zegt *Heijmering* — bestond uit 130 Mardijkers, 240 Savoneezen, 60 Soloreezen en 30 Rottineezen, ondersteund door 23 man Europeesche militairen en eenige vrijwilligers van 's Compagnie's dienaren en burgers. Bij deze macht werden gevoegd eenige koelies, die een veldstuk droegen en de inlandsche hulpbenden, die men bij elkaar had kunnen krijgen. 't Geheel schijnt gestaan te hebben onder 't bevel van den vaandrig *Lip*; maar de belangrijkste persoon was het hoofd der Mardijkers, *Frans Monkana*.

Deze zwoer met een duren eed, het voorbeeld van heldenmoed te zullen geven.

Het plan was, den vijand tot een wilden uitval te verlokken, om hem vervolgens door het vuur der in hinderlaag gestelde troepen in verwarring te brengen.

Tegen den avond nam het kleine leger met stille trom den marsch aan, terwijl de regent van *Koepang* naar *Samaoe* vluchtte, en *van der Burgh* zich op een Soloreesch vaartuig in veiligheid stelde (31). Nauwlijks was men in 's vijands nabijheid aangekomen, of *Monkana* bekruipt met de grootste behoedzaamheid de vijandelijke legerplaats, dringt door tot in de nabijheid van de tent van *d'Hornay*, en ziet het vijandelijk leger met de grootste zorgeloosheid aan woeste hartstochtelijke spelen en vermaken overgegeven. Hij hoort de toasten, die de Portugeesche officieren den teninty-generaal toedrinken;

en die toasten ademen zulk een wraakzucht, zij getuigen van zulke afschuwelijke plannen, dat zelfs de niet zeer fijngevoelige *Monkana* met woede en afschuw vervuld wordt. Het kost *Lip* veel moeite, de opgewonden gemoederen tot bedaren te brengen, toen *Monkana* verslag gedaan had van zijnen gevaarvollen tocht.

In alle stilte worden nu de stellingen aangewezen, waar de troepen in hinderlaag geplaatst zullen worden; en toen alles gereed was, gaat *Monkana* nogmaals — ditmaal door eenige weinige dapperen vergezeld, — op weg naar de vijandelijke legerplaats. Dáár heerscht nu diepe rust; geen enkele voorpost is uitgezet; het bewustzijn der overmacht heeft de grootste zorgeloosheid ten gevolge gehad.

De kleine heldenschaar nadert weder tot voor de tent van *d'Hornay*, die daarbinnen te midden eener ongewapende bende beschonken officieren en soldaten lag te ronken. Ook de bij de tent geplaatste schildwacht was in slaap gevallen. Dezen met de eene hand bij het haar te grijpen, en met de in de andere hand geknelde klewang het hoofd af te houwen, is voor *Monkana* het werk van een oogenblik.

En toen hij den bloedigen kop door eene opening in 't voorhangsel der tent den slapenden *d'Hornay* op het lijf wierp, onder 't uitgillen van een woest honend geschreeuw, volgde een vreeselijk ontwaken voor den vijandelijken generaal. Hij laat alarm slaan, waarop alles in beweging komt, en in de grootste wanorde naar zijne tent vliegt, onder de kreten: verraad! verraad! De vijand in het leger!

Nu spoedt zich *Monkana* met de zijnen terug naar *Lip*, die gereed staat den verwacht wordenden vijand warm te ontvangen. Maar de vijand verschijnt niet.

Door de kreten van verraad in wanorde gebracht, door de duisternis misleid, hebben de vijandelijke strijders in woede en vertwijfeling hunne wapens tegen elkander gekeerd. De weinige minuten geleden nog zoo rustige legerplaats is het tooneel geworden van eenen moorddadigen strijd.

Nauwlijks heeft *Lip* begrepen wat er omging, of hij verzamelt zijne in hinderlaag gelegen troepen, voert ze in de nabijheid des vijands, brengt het veldstuk in batterij, en opent nu een vernietigend vuur op de dichte, onderling vechtende vijandelijke drommen.

Het tooneel dat nu volgt is ontzettend; maar weldra tracht de vijand zich door een wilde vlucht te redden; *d'Hornay* die zelf gewond is, geeft het voorbeeld van een algemeen „sauve qui peut.” Nu vallen honderden, ja duizenden onder de slagen der vervolgende overwinnaars. Vooral de Mardijkers, gedeeltelijk te paard gezeten en door *Monkana* voorgegaan, zetten de vervolging met kracht voort.

Nog éénmaal — 't was bij *Baumata* — houdt *d'Hornay* met een kleine keurbende stand; maar weldra wordt ook deze tegenstand overwonnen. *d'Hornay* moet zijne nederlaag met zijn hoofd boeten; en nu eerst is het drama afgespeeld.

Lip en *Monkana* keeren met hunne wakkere krijgers naar *Koepang* terug, in triumpf een duizendtal hoofden van verslagen vijanden op staken en lanssen medevoerende.

Groot waren de vreugde en de opgewondenheid, waarmede de overwinnaars ontvangen werden. Een dank- en bededag volgde op de schitterende overwinning, en de plaats waar het moorddadig tooneel was voorgevallen — „*Hanony*” — werd door de Timoreezen herdoopt in: *Penfoeik*, dat is: in verwarring vluchten.

Dat *van der Burgh* krijgsmansdeugden heeft weten te waardeeren, kan men — zegt *Heijmering* — o. a. afleiden uit den „indruk welke zijn toenmalig schrijven daarover op de Hooge „Regeering te *Batavia* gemaakt moet hebben, en ook op de „Bewindhebbers in het moederland.

„Want van daar ontving het korps Mardijkers naderhand „eene met trofeeën beschilderde trom, en eene vlag met den „Nederlandschen leeuw met pijlen gewapend, in goud borduursel op een oranje grond, als een bewijs van erkentelijkheid voor de vele goede diensten, der Compagnie bij

„herhaalde gelegenheden, en vooral in den laatst door ons medegedeelden oorlog tegen de Portugeezen op *Timor* bewezen.

„Voor slechts weinige jaren heeft iemand van dat korps, uit onkunde het toen nog aanwezig overschot van het door ouderdom verstikte vaandel vernietigd, terwijl de trom thans — indien wij wel onderricht zijn — ook niet meer bestaat.”

Die geschenken hebben er veel toe bijgedragen, dat de volksoverleveringen van dien gedenkwaardigen slag bewaard zijn gebleven; bij elke plechtige gelegenheid werden trom en vlag voor den dag gehaald.

Ziedaar in 't kort de voorstelling van het gebeurde, volgens de lezing van *Heijmering*. Het zal onnoodig zijn te wijzen op de onwaarschijulijkheden, die ook dit verhaal kenmerken; maar, hoe wonderbaarlijk ook, het klinkt veel natuurlijker dan dat van *Dr. Müller*, en getuigt van veel meer kennis van *Timor's* geschiedenis en Timorsche toestanden.

Van de versierselen ontdaan, leert dit verhaal ons het volgende:

„In November 1749 werd *Koepang* door de Portugeezen en hunne bondgenooten met een machtig leger bedreigd. Het opperhoofd van der *Burgh* bracht een klein legertje, bestaande uit militairen, Mardijkers, Compagnie's dienaren, burgers en inlandsche hulpbenden op de been, onder de bevelen van den vaandrig *Lip*; de Mardijkers werden gekommandeerd door *Frans Monkana*.

„In den avond van den 18^{den} November marscheerde dit legertje naar *Hanony*, drie uren ten Z. O. van *Koepang*, waar de vijand gekampeerd was. Het koen optreden van *Monkana* en eenige Mardijkers deed een paniek ontstaan onder den vijand, zoodat de Portugeezen en hunne bondgenooten elkander onderling gingen bevechten. Van de hierdoor ontstane verwarring maakten *Lip* en *Monkana* een meesterlijk gebruik; een vreeselijk bloedbad werd, vooral door

„toedoen der **Mardijkers**, onder den vluchtenden vijand aan-
„gericht.

„Ten gevolge van deze gebeurtenis veranderden de Timoree-
„zen den naam „*Hanony*” in dien van *Penfoeik*.

„*Van der Burgh* gaf in zijn rapport, zoo vele blijken van
„waardeering der diensten door de **Mardijkers** bewezen, dat
„de **Bewindhebbers** hun als bewijs van erkentelijkheid een
„fraaie vlag en een rijk versierde trom vereerden.”

Vergelijkt men nu de verhalen van *Dr. Müller* en *Heijme-
ring* onderling, dan blijkt, dat beiden het eens zijn omtrent
het verslaan van een overmacht, die *Koepang* bedreigde, en 't
ontstaan van een paniek in de vijandelijke legerplaats.

Ook spreken beiden van eene belooning, die door de **Be-
windhebbers** der O. I. C. zoude zijn toegekend aan hen, die
bij dit feit de heldenrol vervulden. *Dr. Müller* schrijft die
rol toe aan een bende slaven, die uit dankbaarheid door hunne
meesters vrijverklaard en daarop „**Mardijkers**,” werden. *Heij-
mering* spreekt van geene slaven, maar kent aan destijds reeds
bestaande **Mardijkers** en hun hoofd *Monkana* de heldenrol toe.

Dr. Müller zegt, dat de **Bewindhebbers** een zilveren trompet
en een zilveren schotel zonden; *Heijmering*, dat ze den **Mardij-
kers** een vlag en een trom vereerden.

Uit het voorafgaande is gemakkelijk na te gaan, welke
lezingen de latere schrijvers gevolgd hebben. Het is overbodig
bij dat punt langer stil te staan.

Thans kan worden nagegaan, in hoeverre beide verhalen
den toets der kritiek kunnen verdragen.

De eerste vraag is: hebben de Timorsche **Mardijkers** hun
ontstaan te danken aan het gevecht bij *Penfoeik*? Ware dit
het geval, dan zouden er vóór 1749 (want dit jaartal is,
zooals later blijken zal, juist) geen **Mardijkers** op *Timor* ge-
weest zijn. Kan dus bewezen worden, dat ze er wel waren
vóór dien tijd, dan vervalt daarmee de stelling van *Dr. Mil-*

ler, dat de Timorsche Mardijkers *ontstaan* zijn uit de slaven, die ter belooning van hun gedrag bij *Penfoeik* vrijgegeven werden.

En dat bewijs kan geleverd worden. De door *Heijmering* reeds medegedeelde bijzonderheid toch (25), dat o. a. 19 Mardijkers vermoord werden, te gelijk met het opperhoofd *Meulenbeek*, wordt volkomen bevestigd door een brief van Bewindhebbers van 1749 (32), waarin men leest:

„De massacre aan het opperhoofd *Meulenbeek*, zijn vrouw, 12 Europeanen, 19 Mardijkers en 2 Ratja's door de Termanders gepleegd, is waarlijk droevig.”

Heijmering stelt deze gebeurtenis in October 1746, en van *Kampen* (33) verwijst naar de Bataviasche brieven van 1748, waar hij den moord van *Meulenbeek* verhaalt.

Het jaartal van *Heijmering* is dus waarschijnlijk juist; het bericht van *Timor* zal van 1747 gedateerd zijn, evenals de gebeurtenissen van 1749 in 1750 naar *Batavia* gerapporteerd, en pas in een brief van 1752 door de Bewindhebbers behandeld werden.

Maar, al ware die datum minder juist, in elk geval blijkt uit een officieel stuk, dat er vóór 1749, 19 Mardijkers vermoord werden op *Timor*.

Dat de Timorsche Mardijkers aan het gevecht bij Penfoeik hun ontstaan te danken zouden hebben, is dus eene dwaling.

Er bestaat dus geen enkele reden om aan de juistheid van *Heijmering* te twifelen, waar hij zegt dat hem uit officieele opgaven gebleken is, dat 130 Mardijkers aan het gevecht bij *Penfoeik* hebben deelgenomen. Nu trouwens bewezen is, dat er in 1749 Mardijkers op *Timor* bestonden, zou men ook zonder officieele bevestiging moeten aannemen, dat zij bij de verdediging medegewerkt hebben, aangezien dit volkomen in overeenstemming was met hunne bestemming.

De Mardijkers hebben dus gestreden bij Penfoeik.

Maar *wat* hebben ze daar voor bijzonders uitgevoerd?

Wat heeft van der Burgh van hen gerapporteerd?

Wat is de belooning geweest voor hun gedrag?

Een officieel verslag van het gebeurde bij *Penfoeik* bestaat niet, zegt *Heijmering*. Maar hierin vergist hij zich; althans het verslag heeft bestaan, en kwam voor in den brief van 17 Mei 1750, door *van der Burgh* aan de Indische regeering verzonden.

De ongenoemde schrijver van het artikel: „De militaire bezetting van *Timor* in 1757” (34) schijnt dezen brief gekend te hebben, maar ik heb er in het archief te Batavia te vergeefs naar gezocht.

Ik kan dus niet mededeelen wat *van der Burgh* omtrent de heldendaden der *Mardijkers* gerapporteerd heeft; maar daarentegen kan met voldoende zekerheid aangetoond worden, dat de indruk, door 't verhaal dier heldendaden op de Indische regeering en de *Bewindhebbers* gemaakt, door *Heijmering* schromelijk overschat is.

Want in de *Timorsche besogne* van 28 December 1750 wordt wel van 't gebeurde gesproken, maar de *Mardijkers* worden er niet in genoemd; en in de resolutie van denzelfden datum, over *Timor* handelende, blijft het geheele gevecht buiten sprake (35). Geen wonder dan ook dat de Indische regeering in haren brief aan de *Bewindhebbers* (36) niet speciaal van de *Mardijkers* gewag gemaakt had.

In dat schrijven leest men: „En wat betreft de Inlandse zaken, daar alles redelijk wel is; alleen zijn deeze potentatjes en haare onderhoorige door de toepassen of zogenaamde swarte portugeesen (37) veel gequelt, en selfs geweldadiglijk overvallen en onreedelijk behandelt, so als laast of in de maand van October der verleeden jaars den Tenenty-Generaal of opperhoofd der swarte portugeesen met al zijn magt in 't land van *Coupang* gevallen en selfs voorneemens geweest is, *Comp.'s* forteresse, waare het mogelijk, te vermeesteren, en denselven *Bondgenooten* te vuur en te swaarte vervolgen; maar hij met zijn magt, was door Gods zee-

„gen gestuyt en verslagen door den bedientens besorgde expeditie van volk, met de vereende magt van de Coningen tot Coupang en andere te saamen geconjungeerde Inlandse volkeren.

„De zaaken doertertijd hadden zig zoodanig toegedragen als in zijn omstande bij den Timorschen brief van 17 May deeser jaars komt te blijken.”

En wat antwoorden nu de Bewindhebbers, na van bovenstaand schrijven, en dus ook van het omstandig verhaal van *van der Burgh* kennis genomen te hebben? (38)

„Gaf het gelukkig succes van de expeditie tegen de rebellige Bulbaneesen en Temanders ondernoomen, ons bij onze letteren van het voorledene jaar veel genoeg, het strekt ons thans niet minder tot genoeg, uyt der bediendens brieven aan U. E. geschreven, te vernemen de gelyke gelukkige uytslag van de expeditie tegen de swarte portugeesen welkers Generaal of Opperhoofd, geconjungeerd met den Keyser van Amecone en verder onder hem sorteerende koningen, getragt hebbende het land van de koning van Coupang te invadeeren en 's Comp.'s fortres aldaar te vermeesteren, mitsgaders derselver bondgenooten te vuur en te swaard te vervolgen, door onze manschap met die der bondgenooten zodanig ontmoet was, dat van den vijand over de tweedyzent koppen, waaronder hun generaal met meest alle zijne hooge officieren, den gemelde keyser en drie koningen op 't slagveld waren gebleven; met dat gevolg dat sig verscheydene landen of negorijen aan en onder de bescherming van de Comp. hadden overgegeven; zulks, dat het getal der Timoreesen die 't zedert die revolutie overgekomen waren, wel begroot wierd op meerder dan 60000 zielen.

„Een evenement, waarlijk niet alleen op sig zelfs aangemerkt zeer gelukkig, maar hetgeen ons ook met reeden doet hoopen dat de verdere gevolgen die wij ons bij onze voorige letteren in cas van zodanig een favorabel succes voorstelden, aan onze verwagting zullen beantwoorden; ons voorts ver-

„zekert houdende dat het opperhoofd *van der Burgh* tot dies
 „acquisitie zig zal vinden aangespoort, door de approbatie die
 „U. E. op deze geheele behandeling, mitsgaders door de lof
 „die U. E. hem daarvoor komen te geven, zoo als wij van
 „onze zijde insgelijks al hetselve met onze goedkeuringe agre-
 „ëeren, en hem ten blijke van ons genoeg, zoo het bereets
 „niet al door U. E. geschiet zal zijn, zooals wij vooronder-
 „stellen, promoveren tot opperkoopman, met de gagie en
 „emolumenten daartoe staande, behoudens dat hij ten minsten
 „gedurende de tijt van zijn nieuw verband, als opperhoofd
 „alhier blijve fungeeren.”

Wij hebben, na kennismaking met bovenstaande corres-
 pondentie, het recht aan te nemen, dat in *van der Burgh's*
 rapport de heldendaden der Mardijkers en van hun hoofd
Monkana niet zóó zeer op den voorgrond gesteld zijn, als
 zij verdiend zouden hebben, indien de overlevering zuivere
 waarheid bevatte. Ook meen ik uit den brief der Bewind-
 hebbers te mogen opmaken, dat zij vrij ongevoelig waren voor
 den behaalden roem, maar eenvoudig de gevallen koppen en
 de gevangen zielen optelden, om daarna te concludeeren, dat
 dit evenement vooral *dan* gelukkig genoemd zal mogen wor-
 den, als de gevolgen niet achterbleven (handelsbelangen na-
 tuurlijk) die men zich reeds vroeger, „in cas van zoodanig
 favorabel succès” had voorgesteld. Voorts weten wij nu met
 zekerheid dat de Bewindhebbers bij deze gelegenheid vol-
 strekt geen bijzondere notitie van de Mardijkers genomen heb-
 ben, en hun noch trom, noch vlag, noch trompet of schotel
 vereerd hebben.

Daarentegen is het wel mogelijk, dat *van der Burgh* den
 strijders en dus ook den Mardijkers eenig blijk van erkente-
 lijkheid gegeven heeft, en dat deze daad begrepen is onder
 de handelingen, welke door de Indische regeering geapprobeerd
 en door Bewindhebbers met hunne „goedkeuringe geagreëerd”
 werden.

Bijzonderheden omtrent het gevecht zelf, en de plaats waar

het geleverd werd, zou men, zoo als gebleken is, in bovenvermelde correspondentie te vergeefs zoeken.

In de „Besognes der hooge regeering te Batavia” door *Leupe* medegedeeld (zie sub 29), leest men dat de tenentygeneraal die de zwarte Portugeezen aanvoerde *Gaspar du Costa* heette, en dat het vijandelijke leger „s konings van Portugals vlag, standaard en banier, bij haar” el Real „genaamt voerde.”

Dat het *Don Gaspar da Costa* was, en niet een *d'Hornay*, die het vijandelijke leger aanvoerde, vind ik bevestigd in een Timorschen brief van 1750; daarentegen komt een *d'Hornay* voor onder de hoofden, die zich na de nederlaag kwamen onderwerpen.

In de „Diverse aantekeningen” (sub 29 vermeld,) vindt men aangeteekend, dat het gevecht geleverd werd op den 9^{den} November en wel te *Penfoij*.

Prof. *de Hollander* noemt zoowel in zijne „Aardrijksbeschrijving van Ned. Oost Indie,” als in zijne „Land- en volkenkunde,” „*Penfoeik*,” en volgt omtrent ligging en vroegeren naam „*Hannonny*” de lezing van *Heijmering*.

Op een kaart, berustende bij het Topographisch Bureau te *Batavia*, en afkomstig, naar ik meen, van den gewezen resident van *Timor*, *Riedel*, staat *Penvui* (lees *Penvoei*?) vermeld, liggende in eene slechts weinig naar het zuiden afwijkende oostelijke richting van *Koepang*, en $\pm$ 3 uren van daar verwijderd.

Op dezelfde kaart vindt men *Baumata* in Z. O. richting van *Penvui*; maar of deze plaatsen ook op oudere kaarten voorkomen, is me niet gebleken.

Neemt men nu in aanmerking, dat de letter *k* op 't eind van een lettergreep in sommige inlandsche talen stom is, dan laat zich het verschil in spelling van *Penfoeik* gereedelijk verklaren.

Op grond van de gezamenlijke gegevens mogen wij de conclusie maken, dat *Koepang*, waarschijnlijk in October, mo-

gelijk ook in November 1749, werkelijk door eene aanzienlijke macht der zwarte Portugeezen, onder *Don Gaspar da Costa* werd bedreigd; dat deze macht met ontzaglijk verlies geslagen werd door eene van wege het bestuur bezorgde expeditie van volk, met de vereenigde benden onzer bondgenooten; dat de Bewindhebbers met groote belangstelling van deze zegepraal kennis namen, vooral omdat groote voordeelen verwacht werden van de uitbreiding van ons gezag, die er het gevolg van was; en dat de eenige persoon, die rechtstreeks eene belooning ontving van de Bewindhebbers, was: *van der Burgh*, het toenmalig opperhoofd, de steller van het rapport.

De naam van de plaats, waar die gedenkwaardige strijd gestreden werd, is in de geciteerde correspondentie niet genoemd; schrifturen der 19^e eeuw noemen *Penfoij* en *Penfoeik*, wellicht het *Penvui* van *Riedel's* kaart.

Hoe dit zij, wanneer wij aannemen dat *Heijmering* juist ingelicht is omtrent de herdooping van het slagveld, dan bestaat er volstrekt geen bezwaar, om steeds van den slag bij *Penfoeik* te blijven spreken.

Zelfs der geographie wordt op die wijze geen geweld aangedaan, daar de slag bij *Penfoeik* eenvoudig zal beteekenen: de in 1749 geleverde slag tegen de zwarte Portugeezen, die eindigde „met de verwarde vlucht des vijands.”

Eenige jaren geleden deelde *Mr. J. A. van der Chijs* het een en ander mede omtrent de zending naar *Timor* in 1756 van den opperkoopman, sjabandhar en licentmeester *J. A. Paravicini* (39).

Ter loops slechts wordt in dat artikel van de *Mardijkers* gesproken, maar de papieren van genoemden expressen Commissaris der HoogEdele Indiasche Regeering, leveren nog menige bijdrage, die tot nadere kennismaking met de *Mardijkers* strekken kan.

Al spoedig trof het mijne aandacht, dat *Paravicini* noch in

't verslag van z'n pompeusen intocht, noch bij de vermelding van schitterende feesten en plechtige ceremonieën, eenige notitie neemt van de Mardijkers. Hij noemt hen niet eens, en schijnt hen bij z'n intocht onder de schutterij te begrijpen.

Hebben we nu reeds gezien, dat de Indische regeering noch de Bewindhebbers blijken gegeven hebben, de Mardijkers te beschouwen als de redders van *Koepang*, uit dat stilzwijgen van *Paravicini* zou men moeten opmaken, dat ook hij niet met een indruk van bijzondere waardoering van deze volksklasse op *Timor* aankwam. Toch waren toen nog geen zeven jaren na den slag bij *Penfoeik* verlopen, zoodat die gebeurtenis nog versch in 't geheugen moest liggen, en aan *Paravicini* onmogelijk onbekend kon zijn.

Ter loops teeken ik aan, dat bij den intocht o. a. figureerden: „drie trompetters in groen laken met rood uitgemonsterd, „voorzien van zilveren trompetten waaraan geel damasten vlaggen, beschilderd met het wapen van den Commissaris, gouden kwasten, franjes en koorden,” en dat *Timor*'s opperhoofd de sleutels van het fort op een zilveren presenteerblad den Commissaris aanbood.

Thans overgaande tot de papieren van *Paravicini*, vestig ik in de eerste plaats de aandacht op het volgende plakkaat door hem uitgevaardigd, waaruit niet alleen blijkt, dat er destijds reeds kapiteins der Mardijkers op *Timor* waren, maar ook min of meer, welke positie zij in de officieele wereld innamen (40).

„Nademaal wij gedurende ons verblijf alhier op *Coepang* met „grootte ontstigting gesien en ontwaard hebben, dat er sommige „ingezetenen deser Colonie, door een ingebeelde en verwaende „Grootsheid en onverdragelijke hoogmoed, sig het regt aanmatigen, om sonder schroom met stok en deegen te gelijk, „publica, 't zij in 't gaan na de kerk, dan wel bij alle „publicque plegtigheden en festiviteiten te verschijnen, en sig „daardoor bij de geheele wereld belachelijk en bespottelijk te „maken;

„En vermits wij de ongereimd- en dwaasheid van een dier-
 „gelijken opschik dikwijls bij personen die gisteren als gemene
 „'s Comp. dienaren onder 't comando waren van een dier-
 „gelijken stok, die zij heden als burger zijnde sonder schroom
 „met den deegen gepaard, dragen, ingesien en teffens in over-
 „weging genomen hebben, dat deselve geen particulier of
 „privaat persoon past of voegt, maar wel dengene die enig be-
 „wind of bevel, 't zij in 't politicque, dan wel militaire voerd;

„Zoo is het, dat wij om voorschreeve gealleeguerde rede-
 „nen en motiven, en bijsonders, om alle misbruiken voor te
 „komen, die dit seer onbetamelijk en buitensporig gedrag
 „zoude kunnen veroorsaken, soo mede om een onderscheid te
 „maken tusschen een privaat en commandeerend persoon, den-
 „welke dit voorregt van stok en zijdgeweer te gelijk te voeren
 „principaal toekomt om zijn gesag of comando ten allen tijden
 „en bij alle gelegendheden daar sulx vereijst wordt, te
 „oeffenen,

„Goedgevonden en verstaan hebben, bij dese onse publicatie
 „te ordonneeren en vast te stellen, gelijk mits desen geor-
 „donneerd en vastgesteld werd: dat sig geen particulier of
 „privaat persoon, 't zij burger of 's Compagnie's dienaar geen
 „gesag of comando voerende, voortaan sal hebben te onderstaan
 „op eenigerleij aan te matigen, Een rotting en zijdgeweer te
 „gelijk, maar wel een van bijde enkeld te dragen, en dien vol-
 „gende aan niemand, wie 't ook soude mogen wesen, vrijstaan
 „een rotting en zijdgeweer te gelijk te voeren, als het alhier
 „resideerende opperhoofd, de Leden van den politicquen en
 „justitieelen raad, de militaire opper- en onderofficieren, somede
 „de capitains der burgerij en Mardijkers, als ook de verdere
 „opper- en onderofficieren van deselve, in functieen zijnde, dog
 „anders niet, op poene” enz. . . . van 100 rds. boete voor de
 eerste en van dezelfde boete benevens „arbitralijke correctie”
 voor de volgende overtreding.

Dat men dit plakkaat, 't welk om 's humors wille de onsterf-
 lijkheid verdiend had, later als „te belachelijk” wilde in-

trekken, doet minder ter zake; wij hebben er uit gezien, dat de kapiteins der Mardijkers met die der burgerij op één lijn gesteld werden.

Van een majoor der Mardijkers wordt in dit stuk niet gesproken, en daar ik dezen rang nergens anders dan in één akte (41) vermeld vind, acht ik het zeer twijfelachtig of er ooit een majoor bij hen geweest is.

In zijne voor de regeering bestemde rapporten maakt *Paravicini* slechts zelden gewag van de Mardijkers, en noemt hen dan steeds: „wel geintentionneerd, en der E. Compagnie bijzonder getrouw.”

In zonderling contrast evenwel met deze qualificatie is de memorie door *Paravicini* aan Timor's opperhoofd *Beignon* achtergelaten. Dáár toch (42) leest men het volgende:

„De zaak die U. E. de meeste moeite zal kosten, is die, „die mij het meeste heeft geërgerd; dat is d' onbepaalde en „despotique magt der twee broeders, hoofden der Mardijkers, „die, door ik weet niet wat evenement (de onderstreping is van „mij) tot zoo en groten top van onbepaald Gesag en trots- „heid gestegen is, dat men met het grootste regt ter weereld „kan dugten dat ze de Comp. die ze so protegeerd, zullen „handelen, als de blanke portugeezen door hunnen tenenty „generaal dikwijls behandelt zijn; want dese twee g'broeders geven, „met sig te onderstaen tegens d'ordrer van den gebieder aan te kan- „ten en gevaarlijke propositieën en voorspellingen te doen, seer „duidelijk te kennen, dat ze hun gezag tot groot nadeel der „Compagnie en hare bondgenoten, verder zoeken 't extenderen.

„Dit zijn de wesentlijke reden, dat ik den keyzer van Ama- „cono van haer hebbe afgescheurd; en ik zoude hare magt al „vrij meer hebben beteugeld, hadde ik niet gevreesst, eerstelijck „om Hunne Hoog Edelheeden, die volgens U. E. zeggen „gaarne zien dat der Mardijkers magt aangroeijdt, daarmede te „vertoornen; en ten tweede zijn deze twee broeders, die van „hanne Mardijkers zeer bemind zijn en een groten invloed en

„aansienelijke magt hebben, geen katten, om bij oproer zonder handschoenen aan te tasten.”

Dat dit tweede motief bij *Paravicini* zwaarder woog dan het eerste, ja, eigenlijk uitsluitend z'n gedragslijn bepaalde, blijkt uit het vervolg.

„De magt die ik hier hebbe gebragt, bestaende in 100 oude, „ongedresseerde zieke en kreupele, door de gunst van den groot „majoor op Batavia seker uijt nijd om was 't mogelijk daer „door eene so wigtige expeditie te doen mislukken, bijeenge- „raapte millitairen, waarvan in vier maanden reets 30 gestor- „ven en 26 op het sterven liggen, mitsgaders 60 sogenoemde „baliërs, onder welk getal haer egter 50 oude door venus-ziekte „gants onbequame Javanen bevinden, is niet in staat, om 't „vuur eenes door deze twee broeders veroorzaakten opstands te „dempnen; behalve dat ik genoodsaakt was, de meeste magt „naar Rotty te senden, en UEd. ook dit bestier met rust en „vreede ter hand wilde stellen.

„Dit zijn de wesentlijke reeden dat ik ongeloovlijk veel „vexatien van deze twee pertubateurs hebbe moeten verdragen. „Ik rade derhalven UEd. om met deze menschen met de uijt- „terste omsigtigheid te werk te gaan, tot ik op Batavia kome, „en haar Hoog Edelheeden UEd. met een aansienelijke magt „in staat stellen, deze snaken te beteugelen.”

De schromelijke tegenspraak, waarin *Paravicini* vervallen was, bleef te *Batavia* niet onopgemerkt.

„Het schaamt zig,” schreef de Directeur-Generaal *van der Parra* (43), „na des ondergetekende gedachten dat men op „het aangehaalde bij het meermelde rapport van een man, „die sich dubbelt waardig agt, commissaris van dese regeering „te zijn, geen staat maken kan, maar ontwaren moet, dat „men jammerlijk sich bedrogen soude kunnen vinden, wan- „neer men sich zonder nadere papieren te doorloopen, daarop „quam te verlaten; want wat zal men gelooven van het ter- „neder gestelde door denselven nopens de Mardijkers bij het „geciteert rapport, dat deslve *wel geintentionneert en de E.*

„Compagnie bijzonder getrouw zijn, en het aangehaalde regel-
 „regt tegens deze positie, bij de nagelatene memorie aan het
 „opperhoofd Beijnon.....”

Maar wie waren nu die „katten”, die „pertubateurs”, die
 „snaken die 'k weet niet door welk een evenement tot zulk een
 toppunt van macht gestegen waren?” Niemand anders, dan
Heijmering's held van *Penfoëik*, *Frans Monkana* en zijn broe-
 der *Herman*; althans *Paravicini* noemt hen: *Frans* en *Herman*
Carelsz (*bijgenaamd Macaan*), en later vinden wij in een offi-
 cieel stuk de spelling van *Heijmering* terug.

Deze gebroeders nu, waren met andere hoofden der Mar-
 dijkers door het bestuur aangesteld tot voogden over den
 minderjarigen keizer van *Amacono*, *Dom Bernardo*.

Dat rijk had zich nl. ten gevolge van den slag bij *Penfoëik*
 aan de Compagnie onderworpen, terwijl de oude keizer, zoo-
 als we uit den brief der Bewindhebbers zagen, bij *Penfoëik*
 gesneuveld was.

Paravicini wenschte nu aan die voogdijschap een einde te
 maken, vooral omdat de Mardijkers een deerlijk misbruik
 maakten van hunne macht.

In de tweede groote rijksvergadering, die gehouden werd
 op den 31 Mei 1756 (44), presenteerde de commissaris „den
 jongen keyser van *Amacono*: „Don Bernardo” aan de ver-
 gadering, „en haar voorgesteld hebbende, dat vermits dien
 „jongen vorst tot zijne mannelijke jaren gekomen, en bereits
 „evidente blijken van zijne bequaamheid tot de regeering ge-
 „geven hadde, 's E. Compagnie's belangen vereischte dat
 „denselve de regeering selfs aanvaerde, zoo wierd dien jongen
 „vorst met unanieme stemmen majorem verklaard, de hoof-
 „den der Mardijkers als mombers over hun zijnde, ontslagen,
 „en dien jongen vorst bekend gemaakt dat hij het Roer der
 „regeering selfs aanvaerden konde; dog denselven daarbenevens
 „gerecommandeert, zijne vorige voogden niet te veragten,
 „maar sig zoowel nu, als van te voren, te laten geseggen,

„en van haren raad te bedienen; werdende deselve teffens „daarom versogt, en door haar geaccepteerd.”

Maar de Mardijkers schenen niet tevreden met die raadgevende stem, noch met het legaat van „agting” hun door de hooge vergadering vermaakt. Althans ze gingen voort hunne rol te spelen in de momberdij over *Dom Bernardo*, en terwijl *Paravicini* reeds den 7^{den} Augustus binnen 's kamers de 5de akte van die comédie had afgespeeld, werd den 9^{den} Augustus d. v. pas het 4de bedrijf voor het publiek ten tooneele gevoerd.

Op dien datum nl. verscheen de rijksbestierder van *Amacono-Sonnebaij* genaamd *Naij Takij* voor den commissaris (44), meldende dat de hoofden der Mardijkers zich aan het besluit der rijksvergadering volstrekt niet stoorden, maar voortgingen, over den keizer, zijnen rijksbestierder en zijne onderdanen, een „willekeurig pouvoir te exerceeren, tot groot declin van 's Compagnie's gezag.”

De rijksbestierder verzocht den commissaris nu, om hem met het gansche rijk voormeld, van de hoofden der Mardijkers independent te verklaren, en dezen te gelasten zich voortaan niet meer met de *Amaconosche* regeering te bemoeien.

Paravicini, die de gevraagde akte, twee dagen te voren opgemaakt, reeds in z'n zak had, gaf aan dat verzoek gehoor, want: „nadat Z. E. overwogen hadde de bijna onbepaalde en „despoticque magt der hoofden der mardijkers en insonderheijd „der twee broeders Frans en Herman Carelsz (bijgenaamd Ma-„caan) die tot een zoo grooten top van onbepaald gezag en trots-„hijd gestegen was, dat men met het grootste regt ter wee-„reld, wanneer hun magt accresseerde, konde dugten voor ge-„vaarlijk consequentieën ten nadeele der E. Compagnie en „derselve bondgenoten” . . . . . verleende hij: „eene acte van „dispensatie, bij 't acte boek sub pag. 73 gearresteerd.”

Dit stuk (45), gedateerd 7 Augustus, eindigt met eene aanbeveling aan alle Compagnie's dienaren, koningen, vorsten en regenten-bondgenooten, om niet meer te dulden, dat de Mardijkers zich met de regeering bemoeien, of „daarin direct of

indirect mesleeren," maar met kracht en inspanning te beletten, dat die Mardijkers hun gezag en autoriteit ten nadeele van de E. Compagnie en "haare dierbare bondgenoten, de novo usurpeeren en daardoor dese landen verontrusten."

Hoe weinig effect *Paravicini* zich echter voorstelde van deze pootige akte, bleek reeds uit het extract der voor *Beijnon* bestemde memorie. Blijkbaar was de commissaris van oordeel, dat de Mardijkers eigenlijk door kracht van wapenen bedwongen moesten worden. En, zoo lang de E. regeering hiertoe de middelen niet gaf, recommandeerde hij *Beijnon* het evenwicht te bewaren, door naijver op te wekken (42).

"t Best dat U. E. daeromtrent kan doen, is, een goede "verstandhouding met den kapitein Sophing (?), dog incognito, "t onderhouden; dese is te vertrouwen, en maakt, uijthoofde "hij de magt deser twee broeders benijd, een tegenwigt in de "zaak."

Ik acht het volkomen overbodig het onderzoek naar de bijzonderheden omtrent de machtsaanmatiging der Mardijkers nog verder uit te strekken. De medegedeelde feiten, de bewoordingen waarin *Paravicini* zich uitlaat, de vrees dat de Mardijkers zullen trachten zich onafhankelijk te maken, de verkropte woede waarmede allerlei vexaties geduld moeten worden, ... dit alles stelt ons volkomen in staat, ons een denkbeeld te vormen van den toestand.

Die toestand was hachelijk genoeg; want wij zijn gerechtigd tot de conclusie:

dat de Timorsche Mardijkers reeds in 1756 eene zóó machtige volksklasse vormden, dat zij meer invloed hadden in het binnenland, dan de E. Compagnie bezat; dat zij s' Compagnie's orders trotseerden, en eene voortdurende bedreiging waren voor ons gezag op Timor.

Er is nog een ander punt, waaromtrent de zending van *Paravicini* belangrijke inlichtingen geeft. In het journaal n^l. lezen we, dat op den 19de Mei 1756 het volgende gebeurde (44):

„Zekeren inwoonder alhier *Thomas Baletoe* genaamd, bij
 „een ingediend verzoekschrift te kennen gegeven hebbende
 „hoe dat denselven wel eer onder het Sonnebajische gebied
 „gesorteerd, dog sedert eenige jaren herwrts onder 's E. Comp.,
 „protexie en gehoorsaemheid gestaan heeft; en vermits van
 „den kant van Sonnebay allerhande verre gesogte practyc-
 „quen in 't werkgesteld wierden om hem weder onder haar
 „gouverno te krijgen en van nieuws 't Extorqueren, gelijk
 „wel voor deezen op eene gevoelige wijze had moeten onder-
 „vinden, uyt dien hoofde versook gedaan heeft, dat densel-
 „ven met een acte van sauvegarde of brieven van protexie
 „en bescherming mogte gebenificeerd, mitsgaders als een me-
 „deburger onder de mardijkers aangenomen werden, zoo wierd
 „aan denselven heden verleend een acte van sauvegarde in
 „communi forma en een dito van burger; vide bijlage sub
 „La C: c. en fo. 39.”

Van de hier bedoelde stukken heb ik in den bundel slechts
 gevonden een „Vrij-Brieff”, die gedateerd is 19 Mei 1756.
 Dit stuk, hierachter in zijn geheel medegedeeld (46), is mij
 niet in alle opzichten duidelijk. Het vangt aan:

„Aangesien den mardijker *Tomas Baletoe* van *Molo*.....
 „versook gedaan heeft, om het burgervrijdom, en desselfs
 „regten en prerogativen alhier ter plaatse te mogen jouisseren,
 „zoo is het, dat wij voornoemden *Tomas Baletoe* ..... per-
 „mitteeren, om sig als burger alhier op *Coupang*, of elders
 „ter plaatse waar hem zulx toegestaan is, met ter woon ter
 „neder te setten.”

Verder wordt gesproken van het „gandeeren van alle de
 „regten en prerogativen aan de vrijlieden geaccordeert en van
 „alle ingesetenen ter deser Colonieën als sodanig erkent.”

Daarentegen is hij ook onderworpen aan de keuren en or-
 donnantiën, de burgers aangaande, ten gevolge waarvan hij
 o. a. verplicht is, drie jaren „alhier” als burger te blijven,
 maar de vrijheid heeft voor zich zelven dan wel in dienst
 van andere vrijburgers ter zee te varen.

Daar deze vrijbrief het toestemmend antwoord bevatte op *Baletoe's* verzoek, om als een medeburger onder de Mardijkers aangenomen te worden, zou men kunnen denken hier met een soort van Mardijkers-diploma te doen te hebben. Maar de aanhef van den vrijbrief spreekt reeds van den "Mardijker" *Baletoe*; als hij dus reeds Mardijker was, zou er geen akte meer noodig zijn, om hem dit te maken.

Misschien was *Baletoe* een geboren Mardijker, wiens rechten als zoodanig niet geëerbiedigd waren door den Keizer van *Sonnebay*, toen hij zich te *Molo* in 's keizers gebied vestigde. En daar nu de keizer dien *Baletoe* terugvorderde, als een onderdaan van *Sonnebay*, kan het noodig geweest zijn, hem door eene bijzondere akte rechtstreeks onder de protectie der Compagnie te stellen, en burgerrecht te verleen op *Koepang*.

In dezelfde groote rijksvergadering, die getuige was van de meerderjarigverklaring van *Dom Bernardo* (44), werden nog een paar zaken ter tafel gebracht, waarin de Mardijkers betrokken waren.

Een dezer zaken, voorkomende sub 6, wordt als volgt, vermeld:

"De kyzer van *Sonnebay* contra de Mardijkers over als voren "(d. i. het achterhouden van)" 200 zijner onderdanen, "die sig onder deselve gegeven hadden."

Als beslissing op dit punt wordt sub *f* vermeld:

"Tusschen *Sonnebay* en de Mardijkers door *van der Burgh* "beslist, voor afgedaan gehouden."

Van der Burgh was de voorganger van *Beijnon*; en de keizer van *Sonnebay* was de klager bij *Paravicini*.

Uit deze omstandigheden moet men dus opmaken, dat deze zaak reeds vroeger in het voordeel der Mardijkers beslist was; dat de keizer getracht heeft van de aanwezigheid van *Paravicini* gebruik te maken, om de quaestie op nieuw aan de orde te stellen, maar door dezen eenvoudig naar de eens genomen beslissing verwezen werd. Is deze veronderstelling juist, dan

zouden wij hier een voorbeeld hebben van eene plotselinge vermeerdering der Mardijkersbevolking met 200 zielen.

De tweede zaak, die ik op het oog had, komt voor sub 3, onder de volgende bewoordingen:

„ad idem” (d. i. hier de Koning van Koepang) „over *Laffoe Foeny*, die van te voren onder zijn gebied gehoord, dog sig „met zijne onderhorige onder de mardijkers zoude begeven „hebben.”

Als dispositie vindt men sub *c* aangeteekend:

„de saek van Coupang contra den mardijker *Foeny* voor „afgedaan gehouden, vermits haar HoogEdelhedens op 't door „*van der Burgh* gedaan rapport, denselven onder de mardijkers „gesteld hadde.”

Zou men hieruit moeten opmaken dat *van der Burgh* deze zaak geheel afgehandeld had, uit een request door *Laffo Foeny* aan *Paravicini* ingediend, en de daarop den 25 Mei 1756 genomen dispositie blijkt, dat de afdoening in elk geval onvolledig geweest was.

Mag men voor 't overige de juistheid van het journaal aannemen, dan zou er uit blijken, dat de toestemming der Hooge Regeering, althans in sommige gevallen, gevorderd werd, om onder de Mardijkers te worden opgenomen.

De mogelijkheid bestaat evenwel ook, dat „haar HoogEdelhedens” hier alleen ten tooneele gevoerd worden, om meer effect te maken. In het request noch in de daarop gevolgde akte wordt ten minste eenige regeerings-dispositie aangehaald.

Uit het request (47) blijkt dat *Laffo Foeny* erkende een onderdaan geweest te zijn van den koning van *Koepang*, maar dat hij zich aan de submittie van dien vorst onttrokken had, wegens allerhande „extorsieën, quade en onregtvaardige behandelungen, afpersingen en onderdrukkingen.”

Hij had zich toen begeven, en bevond zich met zijne 400 onderhoorigen *nog* onder de Mardijkers, en verzocht nu hem in genade onder 's Compagnie's protectie aan te nemen, brieven van sauvegarde etc. te verleen, ten einde vrij, zeker en veilig

onder de Mardijkers te mogen sorteeren, daaronder begrepen, en als zoodanig geconsidereerd te worden.

De commissaris *Paravicini* verleende alsnu den 25sten Mei, een: "Acte van sauvegearde off seureté de corps" die hierachter sub (48) is opgenomen. Blijkens deze akte betreft de sauvegarde niet alleen *Laffo Foeny's* lijf en goed, maar ook zijne vrouw, kinderen en verdere familie, alsook alle zijne onderhoorigen. Hij zou voortaan als een getrouw 's Compagnie's onderdaan, medeburger Mardijker, en goed ingezetene worden aangemerkt; hem worden gewaarborgd alle rechten, voorrechten, vrijheden en privilegiën, zoo openbare als bijzondere, kerkelijke of burgerlijke, die aan de Mardijkers hier te lande (dat is: in Indië?) zijn toegestaan.

Hier hebben we dus zeker met een Mardijkers-diploma te doen; en we mogen de gevolgtrekking maken, dat het volstrekt geen vereischte was, Christen te wezen, of slaaf geweest te zijn, om onder die volksklasse te worden opgenomen. Dit opnemen van vreemdelingen onder de Timorsche Mardijkers, zeven jaren na den slag bij *Penfoeik* strekt tevens ten bewijze, dat hun voor hunne diensten, in dien slag bewezen, geene privileges zijn toegekend, die op hunne afstammelingen zouden overgaan.

Niet alleen toch spreekt *Paravicini* in zijne akte van de "hier te lande" geldige rechten en verplichtingen, maar zeker zou ook de opneming van vreemdelingen in een wegens bepaalde diensten bijzonder geprivilegeerd korps, tegenkanting ontmoet hebben, zoowel bij de met privileges niet zeer scheutige Compagnie, als hij de uitverkorenen zelven.

Maar, al heeft *Penfoeik* hoogst waarschijnlijk dan ook niet de minste verandering gebracht in hunne huishoudelijke inrichting, hunne rechten en verplichtingen, toch hebben de Mardijkers na dien slag aanmerkelijk aan invloed gewonnen. Het laat zich hooren, dat zij hunne kracht en hunne beteekenis voor de Compagnie, hadden leeren kennen, eischen begonnen te stellen, en zich eene macht begonnen aan te matigen, waar-

tegen zwakke opperhoofden, als *van der Burgh* en *Beijnon*, niet bestand waren.

En dit werd er, na het vertrek van *Paravicini* niet beter op. Dat deze der Hooge regeering in overweging gegeven had, die machtsaanmatiging door kracht van wapenen te fnuiken, bleek reeds uit het slot der aan *Beijnon* achtergelatene memorie. Zeer mogelijk is het dat de vermeerdering der militaire macht op *Timor*, waarvan weinige jaren na het vertrek van *Paravicini* melding gemaakt wordt, met dat voorstel in verband stond. Maar, al ware dit zoo, men heeft de Mardijkers niet aangedurfd.

Beijnon werd in 1757 opgevolgd door *von Pluskow*; en al spoedig nadat deze het bestuur aanvaard had, bleek, dat ook hij deerlijk met de Mardijkers verlegen zat. Niet alleen klaagde hij over de ingeslopen misbruiken, ook het gedrag der Mardijkers te velde liet, vooral wegens gebrek aan tucht, veel te wenschen over.

De brief, die een en ander ter kennis bracht van de Hooge Regeering werd waarschijnlijk in 't begin van 1758 verzonden. Althans, de Regeering antwoordde den 31 December van dat jaar (49); en dit antwoord bevat eene verrassende bijdrage voor de kennis van de wordingsgeschiedenis der *Penfoeik*-legende.

De Regeering schreef nl: „Vervolgens hebben wij ook als een „goed werk aangemerkt, het voorstel van 't opperhoofd, om „tot redres van de ingeslovene abuysen onder de Mardijkers, „deselve tot een regulier corps te brengen, en in den wapen- „handel te exerceren, mitsgaders voor haar een reglement te „ontwerpen, dat wij ter approbatie zullen verwagten, hopende „door die schikking, in cas van noodzakelijkheid, meer dienst „van die volkeren te hebben, als men bij de expeditie van „van *Naymoetie* door hunne irregulariteyt, volgens UE. zeg- „gen, gehad heeft, terwijl om haar te meer te animeeren, „de versogte twee standaarden, twee pauken en twee silveren

„trompetten UE. toegesonden werden, met en benevens 100 „ps. snaphanen, voor betaling.”

Het hier bedoelde reglement nu, werd in October 1759 ter approbatie aan de Regeering gezonden en is wellicht nog in het Timorsch archief te vinden.

Immers, in het oud archief te Batavia, waar tot nog toe vruchteloos naar dit stuk gezocht is, vindt men, als op *Timor* aanwezig, aangeteekend (50): „1759. Jaarlijksch verslag van „het opperhoofd van 2 October. Toezending ter approbatie „van een reglement voor de Mardijkers; 100 geweren tegen „betaling aan hen uitgereikt. Verzoek om nog 150 tot het- „zelfde einde.”

Dit verslag werd tegelijk met het concept-reglement, blijkens besogne-register, den 3^{den} December 1759 door de Regeering in behandeling genomen (51). Bij deze gelegenheid werden de volgende „ampliatieën en alteratieën” in het concept gemaakt:

„Omtrent het eerste articul, om de mardijkers bij elkanderen op één plaats te doen wonen, als sulx gemakkelijk geschieden kan, daartoe te laten nemen de vlakte van Jara's (?) „tot aan de rivier Tonay;

„de bij het derde articul gestelde boete van 50 rds. voor „degeene die zig zonder voorkennis van het opperhoofd onder „haar begeeft, te verminderen tot 5 rds;”

Eindelijk worden nog de boetes op het wegblijven van de exercities, en 't vervreemden der snaphanen van overleden Mardijkers gewijzigd, en voorts de overige artikels geapprobeerd.

„Als een gevolg van dien,” werd besloten: „het gezegde „reglement in dier voegen te laten introduceeren, en diens „observantie de bedienden aan te beveelen.

„Terwijl teffens gearresteerd wierde t' approbeeren 't ontslag „van de afgeleefde, en de aanstelling van nieuwe hoofden over „gem: Mardijkers.”

Had de Regeering, zoo als we zagen, reeds in 1758 beloofd,

behalve de gevraagde 100 geweren, ook de verlangde standaarden, pauken en trompetten te zullen zenden, aan het laatste gedeelte dezer belofte schijnt niet voldaan te zijn; althans den 3^{den} December 1759 werd het besluit genomen (51), de bij den brief van 2 October gevraagde 150 snaphanen, benevens twee keteltrommen en een paar standaards ten dienste van het korps te verstrekken.

En deze resolutie komt overeen met de regeeringsmissive aan het opperhoofd *von Pluskow* (52), die ten geleide strekte van het reglement. Daar leest men:

„Item aan de mardijkers voor betaling 150 ps. snaphanen, „2 ps. standaarden en 2 ps. pauken, verseld van het door U. E. „opgemaakte en ons toegezondene reglement voor de gemeene „mardijkers, 't welk wij zoodanig veranderd hebben, als U. E. uit „de nevensgaande copia van dien, en de daarop in margine gestelde „aanmerkingen zullen zien, om dusdanig ingevoerd te worden.”

Ziedaar dan de veel besproken trofeeën van *Penfoeik*, die den Mardijkers door de dankbare Bewindhebbers uit erkentelijkheid zouden zijn vereerd, teruggebracht tot eene verstreking tegen betaling, door de Indische regeering op aanvraag van *Timor* toegestaan, toen men in 1759, te machteloos om hunne ongemotiveerde aanmatiging met de wapenen te fnuiken, trachtte dit met een reglement te doen.

Wel blijkt alleen de toezending der trommen en standaards, en niet die van de trompetten, maar op gezag der overlevering in verband met de regeeringsmissive van 1758 vd. (49) mogen wij gerust aannemen, dat ook die trompetten aan het korps zullen zijn uitgereikt. Wellicht waren ze uit *Paravicini's* tijd te *Koepang* achtergebleven, en dus plaatselijk tegen betaling aan de Mardijkers verstrekt.

Alleen de zilveren schotel past in dit „cadre” niet. Maar aan de overlevering op 't punt der zegeteekenen blijkt zóó veel waarheid ten grondslag te liggen, dat men onwillekeurig geneigd is, ook voor een zilveren schotel plaats in te ruimen in de rij der vermeende trofeeën.

En dan is de hypothese dat *Paravicini* zelf, het zilveren blad, dat tijdens zijn bezoek op Timor aanwezig was, aan de hoofden zijner zoo wel geintentioneerde Mardijkers vereerd zal hebben, misschien niet eens te gewaagd. Hij zelf toch getuigt (39): „Wanneer het schaepsvel geen nut wou doen, trok ik aan, dan eens des leeuwen vagt, dan eens des tijgers huid; dan voerde het vossevel de meeste zaaken uijt.”

En heeft *Paravicini* het niet gedaan, zeer mogelijk is het, dat een der opperhoofden van *Timor* den Mardijkers een dergelijk geschenk vereerd heeft; want menigmaal moesten deze met beloften en geschenken gepaaid worden.

Dat men op *Timor*, op ontvangst van reglement, trommen en standaards, beducht als men was voor de Mardijkers, getracht zal hebben de pil zooveel mogelijk te vergulden, werd zóó imperatief door de daar gehuldigde staatkunde voorgeschreven, dat twijfel hieromtrent onmogelijk schijnt. Zeer zeker zal het opperhoofd als eene onderscheiding hebben doen voorkomen, wat eenvoudig bestemd was een breidel te zijn.

Is het dus zeer mogelijk, dat de Mardijkers van 1760 ter goeder trouw meenden in hoog aanzien te staan bij de regering, geen wonder is het ook, dat de overlevering die meening bevestigd heeft.

Het vastknoopen van de plechtige uitreiking der trommen en standaards aan de heldendaden der Mardijkers bij *Penfoeik*, is misschien reeds het werk van *von Pluskow* geweest. In elk geval is het zeer natuurlijk, dat de nakomelingschap de periode van slechts 10 jaren, die tusschen beide gebeurtenissen verliep, over 't hoofd heeft gezien, en volkomen overtuigd was, dat die gebeurtenissen in onmiddelijk verband met elkander stonden.

Ook de overlevering, dat het succes bij *Penfoeik* eigenlijk uitsluitend aan de Mardijkers te danken geweest is, kan geen verwondering baren. Niet alleen mag men, met het oog op het gehalte onzer strijdmacht bij *Penfoeik*, met grond verwachten, dat de Mardijkers een belangrijk aandeel gehad heb-

ben in die affaire, de omstandigheid dat de overlevering uitsluitend door hen bewaard en voortgeplant werd, geeft ons de zekerheid, dat het verhaal onmogelijk anders dan opgesierd, als een soort van mythe, tot ons kon komen.

De vaststelling van een reglement voor de Mardijkers op *Timor* is zeer zeker eene hoogst belangrijke gebeurtenis voor de geschiedenis dier volksklasse. Er is geen enkele reden om te veronderstellen, dat de Timorsche Mardijkers vóór 1759 eene andere positie, andere rechten en verplichtingen hadden, dan hunne naamgenooten elders in den archipel. Wanneer men van een *korps* Mardijkers spreekt bij de gebeurtenissen, die vóór 1759 plaats vonden, moet men aan die uitdrukking geen te concrete beteekenis hechten. Met dat korps bedoelt men een of meer vendels Mardijkers, die zich tot de volksklasse, die Mardijkers heet, verhouden als de burgervendels tot de Europeesche burgerij, of — in lateren tijd — als de schutterij tot de burgerij.

De mobilisatie der burger- en vooral der Mardijkers-vendelen, schijnt evenwel in den Compagnie's tijd, wanneer de nood drong, meer regel geworden te zijn dan primitief in de bedoeling van *Coen* lag, toen hij die vendels voor plaatselijke verdediging bestemde.

Van de militaire oefening der burger- en Mardijkers-vendelen schijnt zeer weinig werk gemaakt te zijn; en niet alleen waren de weerbare mannen niet gekazerneerd, zelfs het wonen binnen bepaalde wijken of kwartieren was geen regel.

Wel bestonden er hier en daar Mardijkers-kampongs of kwartieren, maar nergens vind ik het bewijs, dat de Mardijkers verplicht waren zich daar metterwoon te vestigen.

Dat dit op *Timor* althans het geval niet was, is reeds gebleken; en de reserve, die de Indische regeering maakte bij de inwilliging van het voorstel om de Mardijkers voortaan samen te doen wonen — „als sulx gemakkelijk geschieden kan” — duidt ook voldoende aan, dat samenwonen geene algemeen erkende verplichting was.

Het reglement van 1759 was dus bestemd, aan de Timorsche Mardijkers een ander karakter te geven, werkelijk onderscheiden van dat, 't welk den Mardijkers in het algemeen eigen is.

De Mardijkers waren de Compagnie op *Timor* boven 't hoofd gegroeid; en het was voor het bestuur onmogelijk hunne gangen te controleeren, terwijl ze overal verspreid woonden. Bovendien werkte die verspreiding het zich bemoeien met allerlei inlandsche zaken in de hand.

Waren dus die Mardijkers in vreedestijd, terwijl ze zich evenals andere burgers met hunne bedrijven en neringen bezig hielden, een lastig element, als er onlusten uitbraken — en die waren op *Timor* aan de orde van den dag — moesten ze hoofdzakelijk de kern onzer strijdkrachten leveren. Want de militaire macht op *Timor* was meestal zeer onbeduidend, en in de eerste plaats bestemd tot bezetting van het fort *Concordia*; en de burgerij had natuurlijk op *Koepang* geen zoo groote uitbreiding gekregen, dat zij in staat was, een overwegend belangrijk contingent voor expeditiën te leveren.

Nu waren die Timorsche Mardijkers-benden zeker niet veel anders dan benden koppensnellers, die alleen binnen zekere grenzen van tucht gehouden konden worden, indien zij gekommandeerd werden door energieke hoofden, zooals *Frans Monkana* er een schijnt geweest te zijn. In 1759 was *Monkana* reeds oud, en het schijnt niet twijfelachtig, of ook hij behoorde tot de „afgeleefde hoofden der Mardijkers,” die blijkens resolutie van 3 December van dat jaar ontslagen werden.

Geen wonder dus, dat het voorbeeld van miskennis van 't gezag door hunne hoofden gegeven, gretige navolging vond bij de mindere Mardijkers, dat de tuchteloosheid steeds toenam, en dat *von Pluskow* de treurige gevolgen daarvan onderzond, bij de expeditie naar *Nazj-motie*.

De als volksklasse in vreedestijd reeds gevaarlijke Mardijkers dreigden dus weldra te zullen ophouden een steun te zijn in oorlogstijd, ja, nog erger, een element te worden, dat alle oorlogshandelingen door bandeloosheid verlammen zou.

Von Pluskow was zeker de man niet, om op zijwegen te zoeken, wat hij door krachtig optreden op den koninklijken weg vinden kon. Maar ten opzichte van de Mardijkers was hij machteloos. Hij *moest* dus wel naar andere middelen dan die, welke aan macht en geweld ontleend worden, omzien, om een einde te maken aan de abuizen, die waren ingeslopen, en om de tuchteloze bende in een regulier korps te herscheppen.

Beschouwt men zijne voorstellen uit dit oogpunt, dan verdienen ze zeker in vele opzichten waardeering.

Het bij elkander wonen en eene min of meer militaire organisatie waren zeker de beste middelen voor een krachtig bestuur, om de Mardijkers in het oog te houden, en eenigszins aan orde te gewennen. De toekenning van landbezit, die met de reorganisatie gepaard ging, en de uitreiking van vaandels, trommen en trompetten gaven de gelegenheid aan de hand den Mardijkers een rad voor de oogen te draaien, en hun gewillig het juk te doen aannemen.

Toch heeft dat reglement van 1759, voor zoo ver mij gebleken is, letterlijk niets ten nutte uitgewerkt.

Wel zijn er gronden uitgegeven, wel schijnt de oprichting der twee kompagnien *Oedale* en *Soebadale* een gevolg geweest te zijn van dit reglement, maar, waar wij in de archieven van de Mardijkers melding gemaakt zien, vinden wij hen altijd terug als tuchteloze ongeoefende benden, nog verspreid wonende, en alleen die bevelen van het bestuur opvolgende, welke in hun smaak vallen.

Dat nu het streven om op de door *von Pluskow* voorgestelde wijze een "regulier en geoefend" korps van de Mardijkers te maken, op een fiasco uit moest loopen, is natuurlijk; had men dit doel willen bereiken, dan zou het korps door Europeesche officieren gekommandeerd, en door militairen geëncadreerd moeten zijn. Maar, dat het reglement ook in andere opzichten niets goeds heeft uitgewerkt, is zeker voor een groot deel te wijten aan de veelal zoo zwakke of ongeschikte opvolgers van *von Pluskow*.

Al spoedig had men het reglement totaal vergeten; en het kan dus ook geene verwondering baren, dat latere geschiedschrijvers er volstrekt geene melding van maken.

Maar bij de overlevering vinden we de sporen van het reglement terug in de *Penfoeik*-legende.

De oprichting der Mardijkers als een gevolg van *Penfoeik*, de privilegiën (men denke o. a. aan het landbezit) en trofeeën hun toegekend, de eervolle bestemming, om een voormuur van *Koepang* uit te maken — al deze mythen hebben in de geschiedenis langzamerhand de plaats ingenomen, die bestemd was voor de nijdige „articuls“ van *von Pluskow* 's reglement.

Dit wakkere opperhoofd heeft trouwens den tijd niet gehad de door hem beraamde reorganisatie ook feitelijk uit te voeren. Reeds in 1761 werd hij te *Lifao* vermoord, en zijn opvolger *Ter Herbruggen* was de man niet om op den goeden weg voort te gaan. Onder zijn (wan-)bestuur vinden we nog eens onze oude kennissen *Frans* en *Herman Monkana* terug; maar nu niet meer in de beruchte katten-rol, maar als personificaties van de verdrukte onschuld.

Want in 1764 (53) dienden zij eene klacht in, bij de Hooge Regeering te *Batavia*, over de afpersingen van het opperhoofd; en deze klacht werd gegrond bevonden, zoodat in 1765 gelast werd, (54) aan de gewezen Mardijker-kapiteins *F.* en *H. Mancaan* het door *Ter Herbruggen* afgeperste terug te doen betalen.

In de volgende jaren treffen wij de Mardijkers steeds aan, bij de tochten naar het binnenland, die meestal met oorlogzuchtige, soms ook met vredelievende bedoelingen, ondernomen werden.

Nu eens zien wij hen optreden als onderhandelaars, dan als gewapende politiemacht, dan weder als eene krijgsbende, die, 't zij afzonderlijk, 't zij in vereeniging met militairen of inlandsche hulptroepen, te velde trok. Maar lang niet altijd gaf hun gedrag stof tot tevredenheid; meermalen werden zij

gewantrouwd, 't zij om hunne ongeoeffendheid en bandeloosheid, 't zij wegens hunne vermaagschapping met de inlandsche bevolking of andere relaties, die hunne toewijding aan 's Compagnie's belangen verdacht maakten.

Zoo moest b. v. in 1767 eene expeditie naar *Molo*, onder den vaandrig *Bauer*, die behalve de Mardijkers, 12 soldaten onder zich had, onverrichterzake terugkeeren, omdat men beducht was voor verraad, en de Mardijkers niet vertrouwde. (55)

Daarentegen vindt men ook meer dan eens met lof van de diensten der Mardijkers gewag gemaakt. Toen b. v. het opperhoofd *Cornabé* in 1771 het bestuur aan *Fockens* overgaf, schreef hij: (56)

„Voor en aler van de Inlandsche zaken afstappe, moete
 „ik nog gewag maken van twee Comp^s. Mardijkers, welke
 „beijde nog geen hondert koppen tellen, en echter bij den
 „timoreesche alsmeede bij de overbuuren op Rotty en Savo
 „grotelijks geducht zijn; deese moeten overal meede, en moe-
 „ten sterven of vechten, want hen so min als den Europeesen
 „quartier gegeven word; dat 's juijst wat hen moedig maakt;
 „daarvan heb ik tot mijn genoegen op Rotty voorm: door-
 „slaande bliken gezien.

„Dit volk mag nu en dan wel in den wapenhandel ge-
 „oeffend werden, om hetzelfde dus meer en meer bequaam
 „te maken tot dat Einde, waartoe men hetzelfde benodigt
 heeft.”

Duidelijker dan het hier gedaan is, kan moeilijk verklaard worden, wat er van de goede voornemens van *von Pluskow* terecht gekomen is.

Elf jaren na de invoering van het reglement, dat „oefening in den wapenhandel” op den voorgrond stelde, doet *Timor 's* aftredend opperhoofd zulk eene oefening „nu en dan” als een geheel nieuw denkbeeld, zijnen opvolger aan de hand.

Die opvolger was echter ook nogal tevreden over de Mardijkers; en uit de memorie, die hij in 1777 voor zijnen opvolger *van Este* bestemde (57), blijkt, waarom het van

zooveel belang was de Mardijkers te vriend te houden, en hoe men het aan moest leggen om daarin te slagen.

Fockens zegt:

„Nopens de Militie diend een strenge subordonnatie plaats te hebben, dewijl het grootste gedeelte zeer wijdlopijge snaken zijn, die naar geen andere dan gevoelige vermaningen luijsteren.

„De kleijneheid van dit Garnisoentje laat niet toe, bij voorvallende gelegenheden een groot aantal krijgers van hun te zenden; dit gebrek moet vergoed worden door de Burgers en Mardijkers die gedurende mijn aanwezen sig seer bereijdwilijg hebben betoont, zoowel bij kruijstochten als Expeditieën, waarom ook niet in gebreke ben gebleeven, hun bij het behaalen van eenige voordeelen ten goede te bedenken.

„UEd. zulk ook doende, zal alsdan dezelfde assistentie van die menschen kunnen hebben.”

Volgens *Heijmering* (25) zouden de Mardijkers ook aandeel gehad hebben in de, volgens zijne voorstelling zoo verraderlijke overvalling der Engelschen, door *Timor's* secunde *Greeving* in 1797. In hoeverre die voorstelling juist is, blijkt niet met zekerheid uit de officieele gegevens. (58)

Maar dat de Mardijkers van *Timor* te *Batavia* bekend waren, en eene zekere reputatie genoten, blijkt uit correspondenties van 1807 en 1808.

In die tijden van spanning en onrust was men overal op de verbetering der aanwezige strijdkrachten bedacht. En zoo was *Timor's* opperhoofd van *Kruijne* ook op het denkbeeld gekomen — dat alweder voor nieuw doorging — om de Timorsche burgers en Mardijkers in den wapenhandel te oefenen. De Hooge Regeering juichte dat denkbeeld zeer toe, en machtigde de kasteels- opperhoofdlieden, trommen, vaandels en stofage tot kleeding naar *Timor* te zenden, een en ander „staande den oorlog voor het inkoopskostende af te staan.” (59)

Ziedaar dus al weder trommen en vaandels naar *Timor* gezonden, die tot het verschil in de beschrijving der trofeeën

van *Penfoeik* misschien het hunne hebben bijgedragen. Dat men zich te *Batavia* nog illusies maakte omtrent de militaire waarde der Mardijkers, blijkt o. a. uit den mondelingen last door den Gouv. Gen. *Daendels* gegeven, om 300 Mardijkers ter inlijving bij het leger naar *Batavia* te zenden. Het antwoord, dat op dezen last volgde, was zeker volkomen voldoende, om die illusie te doen verdwijnen; het luidt als volgt: (60)

„Aangaende de aan den Eersten teekenaar kort vóór zijn
 „vertrek van de hoofdplaats dit hem opgedraege commissie
 „om uit de alhier remoreerende Mardijkers, een getal van 300
 „koppen in den Militairen dienst te engageeren, en naer de
 „hoofdplaats te doen vertrekken, vind denzelfven zig tot zijn
 „leedweesen verplicht UE. Hoog Es. Gs. onderdanigst te
 „rapporteeren, dat er niet eens een zodanig getal van die
 „mensen alhier in weezen is, en allen zodanig ten opzigte
 „van hun vrouwen, kinderen en eenige landbouw aan hare
 „geboorteland verknogt zijn, dat er geen van hun, zelfs door
 „de voordeligste aanbiedingen te beweegen zijn, om hunne
 „haarstede te verlaten, also die menschen aan eene werksaeme
 „leevenswijze en zoover bestaan,, (naar?) „hun begrip hier alles
 „vinden, waartoe hunne begeertens zig uitstrekken, zoodat wij
 „het buiten UW. E. H. Edel Gs. uitdrukkelijke ordres niet
 „durven waagen, hunlieden met nadruk over dit point te
 „onderhouden, dewijl dat zeker ten gevolge zoude hebben,
 „dat die menschen welke van zelfs zeer verstroijd bij hunne
 „Rijst of Jagon velden hier en daar wonen, zig geheel en
 „all verwijderen, en het gezag van deze Colonie onttrekken
 „zoude.

„Terwijl wij als een tweede en onses bedunkens zeer gewichtige reeden bij brengen, dat deze Mardijkers, hoewel in geringen getalle, egter als zeer stouten en oorlogzuchtige menschen, hier nog tot den eenigsten geessel verstrekken om den inlander in teugel te houden, en bij geleegenheid te keer te gaan, alzo zij daartoe ten allen tijde gereed zijn, en des noods hun leeven voor de belangens van 't land opofferen,

„waarvan de Timoreezen ook tot meermaellen ten hunnen na-
 „deele de ondervinding gehad hebbende, veel ontzag voor hun
 „betoonen. Wij verhoopen, wanneer UWE. H. Ed. Gestr 't
 „voormelde van genoegsaem gewigt mogen oordeelen, Hoogst
 „denzelve den Eersten teekenaar van deze ordre wel zullen
 „gelieven te excuseeren.”

En dat schijnt gebeurd te zijn, ten minste, ik heb van die
 voorgenomen inlijving verder niets vernomen.

De eerste ondertekenaar van bovengeciteerden brief was
Stopkeerb, dezelfde die zich volgens *Heijmering* niet berekend
 achtte voor de hem opgedragen taak, en daarom al zeer spoed-
 dig zijn ontslag vroeg. (61)

Hij werd in 1810 opgevolgd door *Hazaart*, een kind van
Timor's bodem, een man die veel invloed op de Timorsche
 zaken uitgeoefend heeft, en die, zoo als we weten, het zijne
 heeft bijgedragen tot de verspreiding der *Penfoëik*-legende.

Zoo de Mardijkers eene rol gespeeld hebben bij de verjaging
 der Engelschen uit het fort Concordia, dat deze in 1811 bij
 verrassing genomen hadden, — zooals sommigen vermelden
 — dan is die rol toch van ondergeschikten aard geweest. (62)

Zagen wij uit de memorie van *Cornabé*, dat het korps Mardij-
 kers in 1771 twee kompagniën telde, reeds werd de veronder-
 stelling geopperd, dat deze indeeling een overblijfsel geweest
 is van het reglement van 1759. Zoo lang het evenwel on-
 mogelijk blijft dat reglement te raadplegen, is ook niet met
 zekerheid uit te maken, volgens welk beginsel de indeeling bij
 een dezer kompagniën plaats had.

Uit de bevinding van den commissaris *Francis* zagen wij
 reeds, dat die kompagniën in 1831 genoemd werden *Soebadale*
 en *Oedale*; en daar dezelfde benamingen voorkomen in de
 naamrollen van 1807 — 1809 (63), mag men veronderstellen
 dat ook die nomenclatuur van 1759 dateert. 't Is me niet
 mogen gelukken de juiste beteekenis dier namen te ontdekken.

Volgens de woordenlijst van *Dr. Müller* beteekent „binnen”

in het Rottineesch: *Nai-daleh*, terwijl „*Oeh*” in die taal, even als „*Oi*” in het Timoreesch, „water” beteekent. Hebben deze woorden eene rol gespeeld bij den doop der Mardijkers-kompagniën, dan zou men aan eene plaatsaanduidende beteekenis denken.

Ook de reeds vermelde naamrollen geven tot eene dergelijke veronderstelling aanleiding.

Ik heb vier soorten van naamrollen gevonden, nl:

- a. der burgers;
- b. „ Maleijers of Papangers;
- c. „ Mardijkers Oedale;
- d. derie mardika Soebadale.

In 1807 werden de burgers gekommandeerd door den kapitein *Gabriel Vent*; de beide andere officieren waren *J. G. Huppe* en *A. Vent*; verder telde het korps 17 onderofficieren en 33 „koppen Gemeene”.

De Papangers 26 (of 31 ?) koppen sterk, hadden geene officieren; zij schijnen onder de bevelen van den kapitein der burgers gestaan te hebben, want *G. Vent* en *J. G. Huppe* teekenden de naamrol.

De Mardijkers *Oedale* telden 4 officieren, 15 onderofficieren en 62 koppen „Gemeene”; de officieren waren *Harnout David* kapitein, *D. Hans* luitenant, *Herman Carel* en *Jan Lender*, vaandrighs.

De Mardijkers *Soebadale* telden 3 officieren, 15 onderofficieren en 46 soldaten; de officieren waren: *Paulus Martinus* kapitein, *B. Nicolaas* luitenant en *M. Terladuw* vaandrig (?).

Hier hebben we dus eene scherpe onderscheiding tusschen burgers en Mardijkers.

Maar lezen we nu de regeeringsmissive van 1806, (64) waarbij de aanstellingen of bevorderingen van *Vent*, *Huppe*, *David* en *Hans* goedgekeurd werden, dan komt de oude combinatie van burgers en Mardijkers weder voor den dag. De Regeering zegt nl:

„De aanstelling van den Lieutenant der burger-Mardijkers

„*Gabriel Vent*, tot capitain, en den vaandrig *J. G. Huppe* tot „lieutenant van dat korps approbeeren wij,.....

„Ook keuren wij goed de aanstellingen van den Lieutenant „der Westzijdsche burger Mardijkers *Harnant David* tot capitain, en den vaandrig *Damianus Haas* tot lieutenant”.

Hier worden dus de Mardijkers *Oedale* genoemd: westzijdsche burger-Mardijkers, en *Oedale* zou dus synoniem kunnen of moeten zijn met „west”.

Nu vindt men in de meergenoemde woordenlijst vermeld, dat „west” op verschillende eilanden van den Timor-archipel vertaald wordt door: *wa*, *lali*, *moeli* en *kaseh*; en „Oost” door: *dimoe*, *teti*, *doeloe* en *timo*; en daar geen dezer woorden iets heeft van *Oe-* en *Soebadale*, zie ik geen kans de beteekenis te verklaren.

Ook is mij niet gebleken, dat de individueele oorsprong der Mardijkers met de indeeling bij de eene of de andere compagnie iets te maken gehad heeft, zoo als *Francis* opgeeft. Wel waren ook sommige residenten van *Timor* deze opinie toegedaan, maar hunne lezingen verschillen toch ook wêer van die van *Francis*.

Dat de naamrol der *Oedale*-Mardijkers in 1807 werd opge maakt in het Hollandsch, die van *Soebadale* in 't Maleisch, kan een toeval zijn, maar 't kan ook beteekenis hebben. Het waarschijnlijkst komt me voor, dat de oorspronkelijke beteekenis, die in 1759 aan de verdeeling in *Oedale* en *Soebadale* gehecht werd, met het reglement verloren is gegaan, en dat dus de toestand in deze eeuw niet strekken kan om die oorspronkelijke beteekenis te verklaren.

Ook in den lateren tijd namen de Mardijkers aan menige expeditie deel; maar de oefening bleef achterwege, de tuchtelootheid verbeterde niet; aanmatiging van gezag, heulen met de inlandsche hoofden en het nu en dan uitlokken van onlusten waren verschijnselen, die men maar al te dikwijls moest constateeren.

Op papier waren in 1831 (19) nog ruim 200 Mardijkers in de sterkte gebracht, maar in de werkelijkheid kon men slechts 40 man van de gezamenlijke burgers, Mardijkers en Papangers onder de wapens brengen.

Toch was de naam der Mardijkers nog geducht op *Timor* en onderhoorige eilanden; maar ook hieraan kwam een einde tijdens de expeditie tegen *Monobait* in 1847. De Mardijkers zelve hadden de onlusten uitgelokt, waarop de Monobaiters begonnen koppen te snellen.

Een daarop gevolgde tocht naar *Monobait*, door de onzen ondernomen, eindigde met de vlucht der Mardijkers naar *Babauw*.

De toestand werd zóó hachelijk, dat men voor de veiligheid van *Koepang* begon te vreezen. Want de Mardijkers werden niet meer vertrouwd. De resident gelastte hun dan ook, de twee kleine kanonnen, die hij hun toevertrouwd had, terug te zenden naar *Koepang*, daar hij vreesde dat deze vuurmonden anders in handen van den vijand zouden vallen. Zij weigerden aan dien last gevolg te geven; en toen zij daarna bevel ontvingen terug te trekken, gehoorzaamden zij evenmin.

Eindelijk werd door den resident eene publicatie uitgevaardigd, waarbij ieder Mardijker, die niet binnen 8 dagen terug zou zijn, met verlies zijner velden en verbanning bedreigd werd. Dit schijnt geholpen te hebben; althans ik vind aangeekend dat Rottineesche hulptroupen werden opgeroepen, om de door de Mardijkers verlaten posten te bezetten.

Legt deze episode getuigenis af van de verregaande ongehoorzaamheid der Mardijkers, weinige jaren vroeger hadden zij het nog erger gemaakt. Toen namelijk één hunner officieren zeer ten rechte, door den resident gestraft was met twee dagen arrest, was de bende te wapen gevlogen, dreigende *Koepang* af te loopen en te verbranden, zoodat men zich had moeten haasten den arrestant te ontslaan, om groote rampen te voorkomen.

Nog altijd hadden zij connecties met inlandsche vorsten en volken, die hunne onpartijdigheid meermalen verdacht maakten. De radja van *Amfoang* was getrouwd met de dochter van een Mardijker-officier. *Sonnebait* daarentegen en vele andere rijken droegen den Mardijkers onverzoenlijken haat toe.

De nederlaag van 1847 en het lafhartig gedrag, waaraan de Mardijkers zich in dat jaar hadden schuldig gemaakt, werden dan ook door menig volk in den *Timor*-archipel met vreugde vernomen. En zoo was dan nu ook het zoo lang gehandhaafde prestige verbroken.

Toen de commissaris *Steijn Parvé* op *Timor* kwam, kreeg hij evenwel al spoedig de overtuiging, dat de Mardijkers zich niettegenstaande het gebeurde in de laatste jaren, nog steeds veel lieten voorstaan op hunne privileges aan de *Penfoëik*-legende ontleend.

Den oorsprong van de verdeeling van land onder de Mardijkers — zooals wij weten: het reglement van 1759 — kende hij niet. Maar hij kwam tot de conclusie, dat die verdeeling blijkbaar geschied was met het doel, om hen militaire diensten te laten verrichten. Aan dat doel beantwoordde de door den Commissaris bevonden toestand echter niet.

Zeer terecht was hij van oordeel, dat de inrichting eener militaire kolonie medebrenge, dat aan elken strijdbaren man slechts zóó veel grond wordt afgestaan, als hij met zijn huisgezin kan bebouwen. En hij bevond, dat sommige Mardijkers in het bezit waren van uitgestrekte landerijen; dat vele dezer landbezitters niet eens op hunne velden woonden, maar zich elders gevestigd hadden, den landbouw aan vreemden overlattende.

Men ziet het, de Mardijkers hadden meesterlijk partij weten te trekken van het reglement van 1759; de hun verleende voorrechten toch wisten ze te behouden, terwijl ze de hun opgelegde plichten grootendeels hadden laten verdwijnen met het reglement. *Steijn Parvé* begreep, dat aan dien toestand een einde gemaakt moest worden.

Zeer opvallend is de overeenkomst tusschen het vraagstuk, dat deze commissaris in 1848, en dat hetwelk *van Pluskow* in 1758 op te lossen had. In beide jaren had men aanmatiging en bandeloosheid te bestrijden, een ontaarde bende in een regulier korps te herscheppen; in beide jaren moest men in de Mardijkers, hoewel men de door hen bewezen diensten waardeerde, een element zien, dat gevaarlijk kon worden voor ons bestuur, door den invloed, dien het zoowel in *Koepang* als op omliggende rijken uitoefende.

En was het in 1758 de expeditie tegen *Nay-moeti* geweest, die de noodzakelijkheid deed inzien tucht en orde te herstellen, in 1848 was de rol van *Nay-moeti* door *Monobait* overgenomen. Geen wonder dan ook dat *Steijn Parvé* in 1848 naar hetzelfde wapen greep om den toestand te beheerschen, dat *van Pluskow* in 1758 gezwaaid had.

Dit wapen was, zoo als we weten, een reglement.

Volgens de voorstellen van *Steijn Parvé* zou dit hoofdzakelijk op de volgende grondslagen moeten rusten:

- a. Het land der Mardijkers is Gouvernements-eigendom;
- b. Het was oorspronkelijk, en moet weder worden: eene militaire kolonie, zoodat de velden moeten worden uitgegeven, onder verplichting van den occupant tot krijgs- en andere gewapende diensten.
- c. De Mardijkers moeten op hunne velden wonen, en mogen ieder niet meer grond bezitten, dan elks gezin kan bebouwen.
- d. Het bestuur beschikt over de resteerende gronden ten behoeve van andere personen, die onder gelijke verplichtingen bij de Mardijkers kunnen worden opgenomen.
- e. Mardijkers, in 't bezit van eigendomsbewijzen, blijven hunne gronden behouden.
- f. Het korps wordt gekommandeerd door één kapitein en twee luitenants, door 't Gouvernement te benoemen en te ontslaan, onder superintendentie van den resident.
- g. De bevoegdheid tot straffen berust gedeeltelijk bij den kommandant, in andere gevallen bij een krijgsraad samengesteld

uit officieren der schutterij, Mardijkers en Papangers, en soms ook bij den resident.

Of het sub *a* genoemde grondbeginsel misschien niet in strijd was met wettige rechten in 1759 aan de Mardijkers toegekend, dan wel of de eigendomsbewijzen sub *e* bedoeld wel bestaanbaar waren met de rechten, die de Regeering zich in dat jaar wellicht voorbehield, zijn vragen, die onbeantwoord moeten blijven, zoolang het reglement van *von Pluskow* niet te voorschijn komt.

Reeds in 1849 ontving *Timor's* resident de opdracht van de Regeering, een reglement te ontwerpen volgens de denkbeelden van *Steijn Parvé*, en bij Gouv. Besluit dd. 3 December 1851 No. 18 (65) werd voorloopig vastgesteld het „Reglement voor de Mardijkers op Timor, zooals hetzelfde aan dit besluit is gehecht.”

Hoewel dus in 1851 slechts „voorloopig” vastgesteld, is dit reglement nooit ingetrokken; het is dus nog van kracht; en zoo oppervlakkig zou men denken, dat deze schets hier gevoegelijk zoude kunnen eindigen met een afdruk van het reglement, waaruit dan volledig blijken zou, wat men ten huidigen dage onder de Mardijkers van *Timor* heeft te verstaan, welke hunne rechten en plichten zijn, welke plaats zij innemen in onze moderne Indische maatschappij. Maar niet alzoo heeft het noodlot het gewild.

Alsof 't er om te doen was der menschheid een klein tafereeltje uit den fameusen „cirkelgang” te aanschouwen te geven, drukte het fatum op 't reglement van 1851 denzelfden stempel, die gebruikt was om z'n voorganger van 1759 tot vergetelheid te doemen.

In ongelooflijk korten tijd werd het reglement op *Timor* vergeten, of althans niet meer toegepast.

Is het daarom minder noodig, dat stuk hier in z'n geheel af te schrijven, ik zou al te onvolledig worden, door het verder geheel met stilzwijgen voorbij te gaan.

De hoofdzakelijke inhoud is als volgt:

In art. 29 wordt gezegd dat de Mardijkers, door hunne instelling bestemd zijnde om eene militaire kolonie uit te maken tot bewaking van de grenzen van *Koepang* (eene bewering die, zoo als we zagen, den toets der kritiek niet kan doorstaan), zooveel mogelijk gevestigd moeten zijn te *Babauw* en omstreken, in de nabijheid van de lijn, die zij te verdedigen hebben. Uitdrukkelijk wordt verboden zich op *Poeloe Semaœ* of westen *Koepang* neder te zetten.

Artikel 30 bepaalt het volgende: „Geen Mardijker mag „meer grond bezitten, dan hij zelf met de zijnen bebouwen „kan. De velden, welke de bezitter uit gebrek aan vee of om „andere redenen, buiten staat is te bebouwen, zullen aan an- „deren worden toegedeeld, alles te beslissen en te regelen door „den kommandant van *Babauw*, zullende degenen die zich door „zijne beslissing bezwaard achten, zich kunnen wenden tot „den resident.“

Op de vraag: „wie zijn Mardijkers?“ geeft het reglement ten antwoord: „Mardijkers zijn zij, die in 1851 op de rol stonden en afstammelingen van Mardijkers staande huwelijk (heidensch of Christelijk) verwekt, en kinderen van Mardijker-vrouwen buiten huwelijk geboren (art. 1); voorts (art. 3) worden opgenomen vrijgegeven slaven, gewezen bannelingen, vreemde inlanders onder geen eigen hoofd staande, die zich in de nabijheid der grenzen tusschen *Koepang* en *Sonnebait* nêrzetten, maar liefst geene Mohammedanen, aangezien men dezen, evenals de vreemdelingen, die te of bij *Koepang* wonen, bij voorkeur bij de Papangers indeelt.

Alle Mardijker-mannen van 18 — 55 jaren zijn dienstplichtig (art. 8).

Zij schaffen zich zelve hunne wapens aan; welke wordt niet gezegd, maar daar het Gouvernement op zich neemt in de behoefte aan kruit en lood te voorzien, en in buitengewone tijden geweren te verstrekken aan hen, wier wapens niet in orde zijn (art. 28), zal men zeker geweren bedoeld hebben.

Zij voorzien in eigen voeding (art. 14).

Exercities worden niet voorgeschreven, maar toch wordt geeischt dat een zeker aantal onderofficieren en minderen o. a. bedreven zal zijn in de behandeling van het veldgeschut (art. 25).

In gewone tijden kan van elken dienstplichtigen Mardijker gevorderd worden: van de tien dagen één dag dienst te doen (art. 15), en plaatsvervangings is veroorloofd (art. 17).

De diensten bestaan dan in 't op wacht trekken en rondes doen langs de grenzen, het bouwen en onderhouden van wachthuizen en kleine kotta's tegen de bergvolken, het verleenen van politioneele hulp, het geleiden van transporten, en het overbrengen van brieven aan den resident (art. 13).

In buitengewone tijden is plaatsvervangings niet veroorloofd; de resident beschikt dan over hoogstens de helft der dienstplichtigen (art. 15) tot bescherming van het grondgebied tegen de bergvolken, en tot het maken van inspecties en kruistochten in den geheelen *Timor*- archipel (art. 11).

In artikel 14 wordt uitdrukkelijk gezegd, dat de bovenomschreven diensten de eenige zijn, waartoe de Mardijkers verplicht zijn.

In strijd met *Steijn Parvé*'s voorstel om slechts één kapitein en twee luitenants aan het hoofd der Mardijkers te plaatsen, werd bepaald (art. 23) dat de verdeeling in *Soebadale* en *Oedale* gehandhaafd bleef, terwijl bij eerstgenoemde afdeling werden ingedeeld: 2 luitenants, 12 onderofficieren en korporaa's en 2 mandoers; bij laatstgenoemde: 2 luitenants, 24 sergeanten en korporaa's en 4 mandoers; het geheel stond onder bevel van een kapitein (art. 24). Het streven van den Commissaris om het aantal hoofden zoo veel mogelijk te beperken werd aldus, waarschijnlijk door plaatselijke invloeden, tegengewerkt. Welke consequentie aan de verdeeling in *Soebadale* en *Oedale* verbonden was, blijkt ook nu weder niet.

Het bovenstaande zal zeker voldoende zijn, om een denkbeeld te geven van het uit 52 artikelen bestaande reglement van 1851. Hoe het mogelijk zoude blijven steeds velden te

verstrekken aan jeugdige Mardijkers, en aan al de andere personen, die successivelijk bij het korps zouden moeten worden ingelijfd, kan ik mij niet goed voorstellen. De bebouwbare grond had toch grenzen, die, al mogen ze wat veerkrachtig geweest zijn, eindelijk voor geene uitzetting meer vatbaar zouden zijn; maar wie kon de grenzen bepalen van het uitzettingsvermogen der Mardijkers-kolonie, bij eene consequente toepassing der artikels 1 en 3, terwijl artikel 4 wel de toestemming van den resident voor de inlijving vordert, maar tevens gelast, zorg te dragen dat niemand vergeten of verschoond blijve?

Ook een periodieke herziening der verdeeling van den grond, die naar 't schijnt, in het plan zou passen, wordt in 't reglement niet voorgeschreven.

Dat dit reglement er nimmer toe zou kunnen leiden, van de Mardijkers een korps te maken met eenige, al ware het nog zoo geringe, militaire waarde, zal geene verklaring behoeven; maar dat de toepassing reeds direct na de invoering nagenoeg geheel achterwege bleef, omdat de Mardijkers bezwaren maakten tegen de door 't reglement gevorderde zware diensten, dit zou men zoo gemakkelijk niet geraden hebben.

Toch is dit — zooals jaren later bleek — de reden geweest waarom er de hand niet aan gehouden werd; en dat het spoedig daarop vergeten werd, is vrij natuurlijk.

De onlusten van 1847, die met den ongelukkigen tocht tegen *Monobait* aanvingen, hadden eene serie van verwikkelingen ten gevolge, waaruit eindelijk de militaire expeditie van 1857 tegen *Bakikooi*, fettor van *Takaip*, geboren werd.

Uit de militaire rapporten dier expeditie blijkt, dat de Mardijkers destijds allen met geweren gewapend en van paarden voorzien, schijnbaar eene geregelde macht vormden, maar in de werkelijkheid niet de minste militaire waarde hadden.

Men gebruikte hen bij de expeditie dan ook alleen voor transporten en vertrouwde hen niet, omdat ze meermalen dezelfde

belangen hadden als de bergvolken en met dezen vermaagschapt waren.

Men had dus de overtuiging, dat strenge tucht en nauwlettende bewaking noodig waren, om hen bijeen te houden; maar hoewel men dienovereenkomstig zijne maatregelen nam, kon toch de verwijdering van Mardijkers niet altijd voorkomen worden.

Uit latere berichten moet men opmaken, dat ook Chineezen onder de Mardijkers waren opgenomen; dat de onderscheiding in *Soebadale* en *Oedale* had opgehouden te bestaan; dat zij verspreid woonden over *Koepang*, *Babauw*, *Parritty*, *Mollo*, *Semaoe* en waarschijnlijk *Rotty* en *Savoe*, en geene andere verplichtingen kenden, dan met ander volk de wacht te *Babauw* te betrekken.

Dit laatste — 't zij in 't voorbijgaan opgemerkt — zal natuurlijk alleen gelden voor hen, die te *Babauw* en omstreken woonden.

Zou men intusschen uit die verspreiding en ontaarding de gevolgtrekking maken, dat de Mardijkers nu eindelijk ook hun invloed verloren hadden, dan zou men zich bedriegen; althans, om politieke redenen werd er door Timorsche autoriteiten zelfs bezwaar in gezien, den militairen kommandant van *Timor* te *Babauw* toe te laten met het doel om daar nader kennis te maken met de Mardijkers.

Toen in 1870 eene schutterij te *Koepang* werd opgericht (66), werden daarbij ingedeeld: Europeanen en Chineezen, maar geene Mardijkers.

In 1874 rees het verlangen, uitbreiding te geven aan die schutterij; en zoo kwam ook de vraag ter sprake, of men de Mardijkers er niet bij zou kunnen indeelen. De gevoelens over dat punt liepen uiteen; maar eindelijk zegevierde het advies van hen, die meenden dat de inlijving wenschelijk was, en aan geene bezwaren onderhevig.

En zoo geschiedde het in 1877, dat de Mardijkers werden ingedeeld bij *Timor*'s schutterij.

In artikel 1 van het betrekkelijk besluit (67), leest men:
 „Bovendien zullen tot de schutterij behooren de te *Babauw*
 „en *Oesappa* gevestigde Mardijkers, Burgers en Papangers, die
 „echter onder den gemeenschappelijken naam van „Mardijkers”
 „eene afzonderlijke afdeeling der schutterij zullen uitmaken
 „op genoemde plaatsen.”

Wie lust gevoelt het staatsblad No. 105 van 1877 met
 attentie te lezen, zal er zeer zeker uit opmaken, dat de Mar-
 dijkers bij deze gelegenheid schutterplichtig gemaakt zijn; maar
 als de bedoeling geweest is *effectieve* schutterdiensten van hen
 te vorderen, dan is de redactie — de aandachtige lezer zal mij
 dit waarschijnlijk toestemmen — niet gelukkig geweest.

Hoe het ook zij, op *Timor* begreep men, dat de Regeering
effectieve schutterdiensten verlangde; en men handelde dien-
 overeenkomstig.

Wat de gevolgen waren leert ons het „Koloniaal Verslag
 van 1879”, waar het de volgende mededeeling publiceert: „Op
 „een paar plaatsen in het Gouvernements-gebied, namelijk ter-
 „hoofdplaats *Koepang* en te *Babauw* ontstond eenige ontevren-
 „denheid, toen de tot dus ver als zelfstandig korps aangemerkte
 „Mardijkers werden ingedeeld bij de gewone schutterij. Ge-
 „lukte het ter hoofdplaats zonder veel moeite de gemoederen
 „tot bedaren te brengen, de ingelijfden te *Babauw* bleven zich
 „door lijdelijk verzet aan den dienst onttrekken; en toen hun
 „gelast werd, naar *Koepang* te komen om het antwoord op
 „huune schriftelijk ingebrachte bezwaren te vernemen, voldeden
 „zij niet aan die aanzegging, maar begaven zich gezamenlijk
 „naar het aangrenzende vorstengebied, waar zij gezegd werden
 „onder een hunner oudsten (een door het bestuur te *Koepang*
 „reeds vroeger wegens wederspanningheid gestraft persoon) en zoo
 „mogelijk met steun van sommige radja's een aanslag te be-
 „ramen tegen de te *Babauw* verbleven welgezinden.

„Met behulp van de radja's van *Tabeno* en *Tonai* (of *Fonai*)
 „gelukte het echter al de naburige radja's onzijdig te doen
 „blijven.

„De oproerige Mardijkers, waarvan er sommige opgevat werden, en anderen vrijwillig naar *Babauw* terugkeerden, zouden voor den landraad te *Koepang* terechtstaan.”

Waarlijk, wie vatbaar is voor den wellust der monotonie, zal zeker kunnen genieten bij de lezing van de geschiedenis der Mardijkers van *Timor*!

Dat de Mardijkers niet ingenomen waren met hunne in-deeling bij de schutterij, laat zich uit die geschiedenis gereedelijk verklaren. Die schutterij toch was eenvoudig in de plaats getreden der burger-vendelen of kompagniën, die sedert eeuwen te *Koepang* bestaan hadden; en de hoofden of kapiteins der Mardijkers waren van oudsher niet allen volkomen onafhankelijk van de burger-kapiteins, ze schijnen veelal meer in te brengen gehad te hebben dan deze. En nu plaatste het schutterij-reglement hen rechtstreeks onder de bevelen van den kommandant der schutterij.

Bovendien waren — en zijn de Mardijkers *nog*, ter goeder trouw overtuigd, dat hun door de Bewindhebbers der O. I. C. privileges geschonken zijn, of althans zelfstandigheid gewaarborgd werd, tot loon voor hunne bij *Penfoeik* bewezen diensten. En eindelijk wisten zij zich in 1878 zeer wel te herinneren, dat er een reglement bestond van 1851, 't welk hen uitdrukkelijk vrijstelde van alle andere dan de bij dat reglement gestipuleerde diensten.

Dat ze zich voor die diensten niet aan 't reglement gestoord hadden, dat het reeds lang dood en begraven gewaand was, is volkomen waar; maar zoolang de begrafenisplechtigheid niet bij Gouv. besluit was afkondigd, is het belanghebbenden niet euvel te duiden, dat ze den schijndoode ten tooneele voerden, alsof hij nog springlevend ware.

De gevolgen, die het verzet der Mardijkers verder gehad heeft, behooren nog niet tot het gebied der geschiedenis.

Maar daar het „Koloniaal Verslag van 1880” over de Mardijkers zwijgt, mogen wij aannemen, dat de Regeering

eene oplossing gevonden zal hebben, die het heden en de toekomst bevredigen zal.

Dat ik nu, na m'n best gedaan te hebben alles op te sporen wat voor m'n onderwerp dienstig kon zijn, niet eens de eenvoudige vraag kan beantwoorden, welke plaats de Mardijkers op dit oogenblik in de Timorsche maatschappij innemen, is een resultaat, negatief tot ontmoedigens toe.

Maar toch zie ik daar geen kans toe; wij weten wel dat er een reglement bestaat, 't welk oeconomische, administratieve en justitieele voorschriften geeft, maar wij weten tevens dat dit reglement niet wordt opgevolgd.

Zijn daarvoor andere beginselen in de plaats gesteld? Zoo ja, welke?

Welke rechten op den grond, voortgekomen uit de reglementen van 1759 en 1851, worden erkend, welke niet, en waarom?

Ziedaar vragen die een rechtsgeleerde of oeconoom het water aan de lippen zullen brengen, maar waarop ik het antwoord ten eenenmale schuldig moet blijven.

Ook de sterktecijfers der Mardijkers-korpsen zijn vol mysteriën voor mij. Waren er bij *Penfoëik* 130 strijders op de rol ingeschreven, het laatste sterktecijfer, dat mij onder de oogen kwam, vermeldde een totaal van 135 man. Al neemt men nu al aan, dat de Mardijkers den natuurlijke afschuw van een monsterrol met hunne blanke broeders van de schutterij deelen, dan nog is het onverklaarbaar, hoe zoo'n cijfer gedurende nagenoeg anderhalve eeuw stationnair kon blijven.

Terwijl de E. Compagnie er steeds op uit was, de Mardijkers te versterken, en ook het reglement van 1851 denzelfden geest schijnt te ademen, bleven ze op papier steeds even sterk.

De gevolgtrekking ligt voor de hand, dat de rol, die de sterkte van een korps Mardijkers aangeeft, om welke reden dan ook, volstrekt niet kan dienen om er het bevolkings-

cijfer der „volksklasse”, die Mardijkers heet, uit af te leiden.

Daar nu de „volksklasse” onder de veranderde omstandigheden hare beteekenis langzamerhand verloren heeft, en eigenlijk sedert de afschaffing der slavernij, elke *raison d'être* mist, is het zeer natuurlijk, dat ze bijna overal in onzen archipel verdwenen is.

Wat er 't langst van overbleef, was hier en daar een „korps” min of meer gewapende lieden, dat den ouden naam der klasse bleef dragen.

Dat de Bataviasche Mardijkers-korpsen reeds in het laatst der vorige eeuw met de Papangers verward, of althans met hen in één vendel vereenigd waren, leerde ons *Mr. van Hogendorp*. (18)

En die Papangers verdwenen, toen ingevolge de leger-organisatie van 1853, „het garnizoensbataillon der stad Batavia” werd opgericht.

Of er elders dan op *Timor* nog Mardijkers als volksklasse of als korps bestaan, (de „burgers” van Amboina etc. blijven hier buiten sprake) is mij niet bekend, maar komt mij niet waarschijnlijk voor, al zal de „naam” zeker hier en daar nog voortleven.

Welke bijzondere omstandigheden oorzaak waren, dat op het afgelegene *Timor* nog Mardijkers-korpsen bleven bestaan, terwijl ze overal elders reeds vergeten waren, is uit het vorstaande duidelijk gebleken.

Samenvattende wat de geraadpleegde bronnen ons geleerd hebben, komt het me voor, dat de geschiedenis der Timorsche Mardijkers ongeveer luidt als volgt.

De oorsprong der Timorsche Mardijkers dateert hoogst waarschijnlijk van den eersten tijd onzer vestiging op *Timor*; want in de eerste helft der 18de eeuw telde deze volksklasse reeds evenveel weerbare mannen, als zich destijds onder de Ambonsche Mardijkers bevonden, wier stamboom opklimt tot geruimen tijd vóór de bezetting van *Koepang*.

Zij ontstonden niet bij decreet of ten gevolge van de eene

of andere bijzondere gebeurtenis, maar ontwikkelden zich langzamerhand, op geheel natuurlijke wijze, als een bestanddeel der Indische maatschappij, dat nergens waar wij belangrijke nederzettingen hadden, gemist werd.

Wil men eene hypothese wagen ter beantwoording van de vraag, wie de eerste Mardijkers op *Timor* geweest zijn, dan denkt men onwillekeurig aan de „swarten en Misticen” uit het „casteel van Solor”, die volgens *Valentijn*, na de verovering dier sterkte in 1613, bij de onzen bleven. (68)

Evenals elders, nam ook de Mardijkers-kolonie op *Timor* in belangrijkheid toe, door voortplanting, inlijving van vreemdelingen, vrijgelaten slaven enz.

Daar de Compagnie op *Timor* slechts een zeer klein garnizoen onderhield, de Europeesche burgerij aldaar zeer onbeduidend was, terwijl oorlogen en onlusten aan de orde van den dag waren, traden de Timorsche Mardijkers als gewapende macht, veel meer op den voorgrond dan hunne naamgenooten elders in den archipel.

Toen *Koepang* in 1749 ernstig bedreigd werd door een overmachtig leger van zwarte Portugeezen, maakten Mardijkers mede de kern uit van het legertje, dat den vijand te gemoet werd gezonden. Zij hadden dan ook zeker een belangrijk aandeel in de schitterende overwinning, die bij *Penfoeik* bevochten werd, 't geen niet weinig bijdroeg tot verhooging van hunnen invloed en hun aanzien.

De vorsten van de omliggende rijken begonnen het als een eer en een voordeel te beschouwen, met de hoofden der Mardijkers op een goeden voet te staan.

Die hoofden zelve begonnen zich hunner macht en onmisbaarheid bewust te worden, en wisten zich — dank zij het zwakke bestuur — eenen invloed te verschaffen op bestuurszaken, waarop zij uit den aard hunner positie, volstrekt geen recht hadden. Zij waren feitelijk de Compagnie boven 't hoofd gewassen; en weldra had men de middelen niet meer om hunne machtsaanmatiging met klem te breidelen.

Het voorbeeld van miskennis van gezag door de hoofden gegeven, vond natuurlijk bij de minderen gretige navolging, zoodat de Mardijkers-benden door volslagen tuchteloosheid onbruikbaar voor den oorlog dreigden te worden.

Aan dezen toestand moest een einde komen; zóó begreep het *Timor's* wakker opperhoofd *von Pluskow*. Hij ontwierp daarop een reglement, dat de strekking had, de Mardijkers te verplichten samen te wonen in een door de Regeering aan te wijzen landstreek, hen in den wapenhandel te oefenen, en tot een geregeld korps te maken.

Dit reglement, den 3^{den} December 1759 door de Indische Regeering gearresteerd, trad dus in 1760 in werking. De invoering moest natuurlijk gepaard gaan, met den afstand van grond aan de Mardijkers, 't zij in eigendom, 't zij in bruikleen; tevens had die invoering ten gevolge, dat hun de geweren, trommen, vaandels en trompetten, op aanvraag der Timorsche autoriteiten door de Indische regeering tegen betaling verstrekt, werden uitgereikt.

Hoogst waarschijnlijk heeft *von Pluskow* de reorganisatie der Mardijkers in verband met die uitgifte van gronden en uitreiking der vaandels enz. doen voorkomen als eene onderscheiding, als eene belooning voor bewezen diensten, vooral voor die, welke bij *Penfoeik* zulke schitterende gevolgen hadden.

In elk geval heeft de overlevering de gebeurtenissen van 1749 en 1760 onafscheidelijk saamverbonden; en zoo is het verhaal ontstaan, dat de Mardijkers voor hun heldhaftig gedrag bij *Penfoeik*, door de Bewindhebbers der O. I. C. beloond zouden zijn met privileges, en met trofeeën in de gedaante van trommen, trompetten en vaandels.

Ook de legende, dat de Mardijkers hun ontstaan aan *Penfoeik* te danken zouden hebben, en bestemd geweest zouden zijn een voormuur van *Koepang* te vormen, staat met het reglement van 1759 in nauw verband.

De goede bedoelingen van *von Pluskow* leidden evenwel niet tot het gewenschte resultaat. Wel had er eene verdeling van

den grond plaats, en vestigden zich Mardijkers op de hun aangewezen velden, maar spoedig vindt men vermeld, dat zij weêr overal verspreid wonen.

Aan geregelde oefening werd volstrekt de hand niet gehouden, ja het geheele reglement werd totaal vergeten, en de Mardijkers-korpsen bleven niet veel meer dan benden koppensnellers die 's Compagnie's vijanden wel ten geesel strekten, doch slechts haat en wraakzucht, geen eerbied voor onze wapenen konden verwekken.

Vermaagschapping en handelsrelaties met de bergvolken waren meermalen oorzaak, dat de belangen der Mardijkers in strijd kwamen met die van het bestuur.

Het opnemen onder de Mardijkers van tal van ontevredene uitgewekene onderdanen van naburige vorsten, met al hunne rancunes en wraakzuchtige plannen, droeg er ook niet weinig toe bij, om het bestuur tot speelbal te maken van allerlei Mardijkers-intrigues. Wantrouwen en mislukking van menige expeditie waren de onmiddellijke gevolgen van dezen toestand.

Maar wanneer hunne belangen of wenschen niet met de onze in strijd waren, bewezen de Mardijkers meermalen groote diensten, en honderden hunner lieten het leven op het slagveld voor de E. Compagnie.

Ook van hunne connecties met het binnenland, zoo dikwijls een bron van rampen voor ons bestuur, werd meermalen gebruik gemaakt tot het aanknoopen of voortzetten van onderhandelingen.

Met al hunne gebreken en tekortkomingen bleven de Mardijkers dus een element, dat niet gemist kon worden. Vinden we in deze omstandigheid reeds de verklaring, waarom de Compagnie niet gewapenderhand tegen de Mardijkers optrad, om hunnen overmoed te fnuiken, men bedenke ook dat eene expeditie tegen hen het vuur des opstands in geheel Nederlandsch *Timor* lichtelaaie zou hebben doen ontbranden. Groote opoffering van geld en bloed zou nodig geweest zijn, om werkelijk meester te worden van de rebellen, en

ware dit gelukt, men kon er zeker van zijn, dat de Mardijkers nagenoeg zonder uitzondering 's Compagnie 's gebied verlaten zouden hebben, om zich onder de bergvolken te vestigen, en daar een bron van onrust te blijven.

Geen wonder dus, dat het bestuur eene andere staatkunde volgde, veel door de vingers zag wat bestraffing verdiend had en zoo veel mogelijk beloonde wat daarvoor in de termen viel. Dat de Mardijkers onder zulk een bestuur vrij onafhankelijk bleven, en in hunnen toestand krachtig voedsel vonden om de *Penfoeik*-legende ter goeder trouw in eere te houden, laat zich hooren.

In de eerste helft van deze eeuw kwam er nagenoeg geen merkbare verandering in den toestand der Mardijkers; alleen gaf hun gedrag bij de expeditie tegen *Monobait* in 1847 aanleiding tot het verlies — zoo niet van hunnen invloed — dan toch van het prestige hunner onverwinbaarheid; en het laatste overblijfsel van tucht en orde ging verloren.

Op voorstel van den commissaris *Steijn Parvé* werd alsnu getracht door de invoering van een reglement, verbetering te brengen in den toestand. Dit reglement werd in 1851 door de Regeering gearresteerd.

Onbewust had men dus in het midden der 19de eeuw tot beheersching van den toestand, naar hetzelfde wapen gegrepen, dat reeds in het laatst der 18de eeuw fiasco gemaakt had.

Daargelaten dat het reglement van 1851 minder geregelde wapenoefeningen op het oog had, dan bij dat van 1759 beoogd werden, hebben de beide reglementen in hunne strekking veel overeenkomst.

Eene nieuwe verdeeling van den grond in de vlakte van *Babauw* was het onmiddelijk gevolg der invoering van 't reglement van 1851; maar voor 't overige werd het nagenoeg geheel buiten toepassing gelaten, omdat de Mardijkers de van hen gevorderde diensten te zwaar vonden; en spoedig daarna was het bij de Timorsche autoriteiten vergeten.

Weten we dus dat het reglement van 1851 ('t welk nog

niet ingetrokken is) ons volkomen op de hoogte stelt van de positie, die de Mardijkers volgens besluit der Regeering zouden moeten innemen, hoe die positie feitelijk gerageld is, weten we niet. Want, wat men op *Timor* in de plaats gesteld heeft van de voorgeschrevene rechten en plichten, is ons niet gebleken.

Na de invoering van het reglement van 1851 ontmoeten wij de Mardijkers nog eens bij de militaire expeditie van 1857, maar thans niet in de gelederen der strijders; zij werden gebezigd bij transporten, boezemden geen vertrouwen in, stonden onder streng toezicht, maar wisten toch somtijds onze waakzaamheid te verschalken.

In 1877 werden de Timorsche Mardijkers ingelijfd bij de schutterij, tegen welken maatregel zij niet alleen klachten indienden, die niet ongegrond schijnen, maar ook feitelijk in verzet kwamen.

Hoe deze zaak afgehoopen is, meldt het Koloniaal Verslag van 1880 ons niet.

De cette histoire la morale?

Batavia, Augustus 1881.